

La política militar hispànica i la persecució de bandolers a Catalunya en els segles XVI-XVII

Spanish military policy and the fight against banditry in Catalonia in the sixteenth and seventeenth centuries

per Joan Carrió Arumí

RESUM:

A partir de mitjan segle XVI la monarquia va desenvolupar a Catalunya algunes mesures, sobretot amb relació al manteniment de l'ordre públic, que demostren una política militar específica. Es va basar, principalment, en la intenció d'evitar que les unitats militars catalanes que havia creat s'ocupessin de la persecució de bandolers, ja que havien estat acusades per alguns virreis de connivència amb aquells. La conseqüència d'aquesta sospita va ser l'enviament a Catalunya d'unes companyies de les guardes de Castella, unes unitats que hi van reproduir els problemes que havien causat a Castella pel seu allotjament. Tanmateix, a Catalunya van suposar el desenvolupament d'una conflictivitat particular, derivada de les contrafaccions pel seu allotjament, una problemàtica que va esdevenir permanent fins a la guerra dels Segadors.

PARAULES CLAU:

Política militar, militarització, bandolers, cavalleria, Diputació del General.

ABSTRACT:

From the mid-sixteenth century, the Crown developed in Catalonia some measures, especially in relation to the maintenance of public order, which reveal a specific military policy. This policy was based primarily on the idea of taking away from the Catalan army units which the Crown itself had created the responsibility for fighting bandits, as they were accused by some viceroys of connivance with them. The consequence of this suspicion was the sending to Catalonia of some companies of Castilian guards, who reproduced there the same billeting-related problems they had caused in Castile. In Catalonia, however, these developed into a conflict of a very specific nature, in so far as they constantly raised the question of the infringement of the Catalan constitutions, a chronic situation which eventually led to the War of Separation of 1640-1652.

KEY WORDS:

Military policy, militarization, bandits, cavalry, Diputació del General.

Des de sempre la historiografia catalana ha tingut una certa tendència a situar la presència militar de la monarquia hispànica a Catalunya al principi del segle XVII. És a dir, s'ha centrat en la forta presència dels exèrcits hispànics a partir de la

tercera dècada del disset, en els anys previs a la guerra dels Segadors, sense prestar gaire atenció als períodes anteriors. De fet, hi ha un buit que va des del principi del regnat de Felip II fins a l'inici del de Felip IV. Tot i així, Núria Sales ens ha parlat dels «hòmens d'armes» i dels «cavallers de la gineta».¹ I coneixem alguns aspectes de la política militar dels Habsburg a Catalunya durant la primera meitat del segle XVI per la monografia d'Àngel Casals sobre el regnat de l'emperador Carles V.² No cal dir que sabem moltes més coses referides a aquest tema a partir del regnat de Felip IV, gràcies a obres ja clàssiques de Sanabre, Elliot i Zudaire sobre qüestions relatives a aquest regnat.³ Pel que fa als anys que van de 1556 fins a 1624, les notícies sobre les directrius militars de la monarquia a Catalunya han aparegut en obres que, amb escasses excepcions, no s'han centrat únicament en els aspectes militars. Això darrer, sens dubte, ha dificultat poder esbossar quina va ser la política militar hispànica en els anys que anirien de mitjan segle XVI fins a la segona dècada del XVII, per no dir que aquesta qüestió ha quedat diluïda dins altres grans temes, que sí que han estat profusament objecte d'atenció per part de la historiografia catalana. Em refereixo a qüestions com són el bandolerisme o les formes d'organització militar pròpies, especialment aquelles que, com ara el sometent i les seves unions, van jugar un paper de primer ordre en la persecució dels bandolers.⁴ La historiografia catalana ha tendit, doncs, a centrar-se excessivament en una visió, diguem-ne, militar interna, i a partir de la percepció que ens ha arribat a través de les institucions de la terra. S'ha deixat de banda –o simplement ignorat– si va existir una política militar hispànica amb pretensions d'involucrar també Catalunya i tota la Corona d'Aragó en el seu conjunt. Tanmateix, pel que fa als regnes de València i Sardenya tenim un bon exemple a seguir amb relació a aquesta qüestió amb els treballs de Lluís Guia, per tal com aquest autor ha sabut veure no sols unes regnes amb una organització pròpia sinó també l'emergència d'una política militar hispànica sobre la Corona d'Aragó.⁵

Amb aquest article vull demostrar que la monarquia va desenvolupar algunes mesures que confirmen una certa política militar a partir de mitjan segle XVI a

1. N. SALES, *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*, P. VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, vol. V, Barcelona, Edicions 62, 2002, 76.

2. A. CASALS, *L'emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*, Granollers, Editorial Granollers, SL, 2000.

3. J. SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en pugna por la hegemonía de Europa: 1640-1659*, Barcelona, 1956; J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640*, Barcelona, Editorial Crítica, 1989; E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque de Olivares y Cataluña*, Madrid, 1964.

4. X. TORRES, *Els bandolers (s. XVI i XVII)*, Vic, Eumo Editorial, 1991.

5. L. GUIA, «Defensa de la Costa. Concordàncies d'actuació del poder polític a València i Sardenya en la segona meitat del segle XVI», *Actas del XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, Zaragoza, Gobierno de Aragón - Centro del libro de Aragón, 1996, III, 121-134. Del mateix autor: «Defensa de la costa y control del territorio. La organización defensiva del País Valenciano durante el siglo XVII», B. ANATRA, M. G. MELE, G. MURGIA i G. SERRELI (ed.), *«Contra moros y turcos». Politiche e sistemi di difesa degli stati della Corona di Spagna in età moderna*, Cagliari, 2008; i també: *Sardenya, una història pròxima: el regne sard a l'època moderna*, Catarroja, Afers, 2012.

Catalunya. Deixant de banda un precedent esmentat per Vicens Vives sobre la intervenció de Ferran II amb 400 llances de Castella per tal d'alliberar el seu pare del setge de Perpinyà de 1473, serà ja en temps dels Habsburg quan podem observar diverses iniciatives militars de la mà de la monarquia.⁶ En primer lloc, la creació a Catalunya d'unes unitats de cavalleria a imitació de les guardes de Castella, les quals, a més, també es van implantar en altres indrets de la Corona d'Aragó, i, al costat d'això, els recels envers els soldats catalans. En segon lloc, la formació de companyies autòctones amb el nomenament de capitans extraordinaris per fer-ne les lleves, les quals es van utilitzar en la persecució de bandolers. En tercer lloc, l'enviament a Catalunya d'unitats de cavalleria de les guardes de Castella, també en persecució de bandolers.

Com ja va verificar Àngel Casals, als comtats de Rosselló i Cerdanya, esdevé quasi inviable distingir entre política militar i persecució de bandolers. De fet, en aquest territori de frontera, la sospita política i els recels militars van convertir les operacions de la monarquia en una repressió militar indiscriminada, que només va enverinar unes situacions complexes. Intento descriure, doncs, quina política van posar en pràctica els virreis, des de Catalunya mateix, i el rei amb el Consell d'Aragó des de la cort, sobretot amb relació a la persecució de bandolers i als conflictes dels allotjaments, si bé aquests darrers no són l'objecte central d'aquest article. Es tracta de situar una política que, com es veurà, a partir del regnat de Felip II, es va basar en la intenció d'evitar o limitar tant com fos possible que les unitats militars catalanes s'ocupessin del manteniment de l'ordre públic. Paral·lelament s'impedia que aquestes unitats formessin part de les guarnicions dels presidis reials a Catalunya. El motiu d'aquesta actuació de la corona va ser, principalment, la creixent desconfiança que alguns virreis van mostrar a propòsit dels catalans, als qui consideraven incapaços de perseguir els bandolers sense caure en llur connivència i encobriment, és a dir, sense incórrer en fautoria de bandolers.

Aquesta manera de veure les coses, a poc a poc, va fer quallar a la cort una actitud obertament desfavorable envers les forces catalanes, fins al punt que, per a substituir-les, a la darrerïa del segle XVI es van enviar des de la cort dues companyies de les guardes de Castella. Això també va suposar el començament dels conflictes entre aquestes tropes estrangeres i la població catalana obligada a allotjar-les, a causa dels abusos materials, morals i personals que aquelles cometien sobre els habitants de les poblacions. Cal no oblidar també que aquests conflictes van esdevenir contenciosos constitucionals entre la corona i la terra, l'expressió dels quals va ser una llarga i repetida sèrie de reclamacions de la Diputació davant del virrei, per raó de les contrafacions en què incorrien els soldats allotjats. Una situació que va donar lloc a topades freqüents entre la Capitania General i les institucions catalanes; topades que s'afegien a la invasió de competències que aquesta institució ja havia començat a protagonitzar des de la seva instauració al començament del segle XVI.

6. J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, Teide, 1956.

La situació descrita en aquest article a partir de la dècada de 1630, i en el context de la guerra hispanofrancesa, s'havia d'agreuja encara més amb l'enviament massiu de tropes estrangeres a Catalunya, la qual cosa va multiplicar l'abast territorial del problema dels allotjaments, que fins aleshores havia estat força més localitzat i eventual, però que en essència havia estat el mateix des de l'arribada de les guardes de Castella a la fi del segle XVI.

La creació de les companyies de cavalls lleugers de Perpinyà

Les companyies de cavalls lleugers de Perpinyà van ser creades per Carles V l'any 1552 a imitació de les de les guardes de Castella. Les segones van ser creades pels Reis Catòlics amb l'ordenança de 2 de maig de 1493, tot just acabada la guerra de Granada, amb la inequívoca voluntat de posar fi a l'heterogeneïtat de l'exèrcit que hi havia hagut fins aleshores a Castella.⁷ Aquestes unitats de cavalleria, que s'havien d'ocupar de la salvaguarda i protecció dels regnes peninsulars, constaven en principi de 2.500 efectius, repartits en 25 unitats de 100 homes, amb una proporció també inicial d'un 80% de cavalleria pesada per un 20% de lleugera (coneguda amb el nom de cavalleria geneta o a la geneta), la qual al cap de poques dècades es va invertir a favor de la segona.⁸ Aquesta variació es va deure, sobretot, a la major operativitat militar de la cavalleria lleugera, d'acord amb el caràcter que van imprimir a la guerra l'ús generalitzat de l'artilleria i les armes de foc a l'edat moderna.

Un dels objectius d'aquest article és posar de manifest que, el model d'unitat militar de cavalleria de les guardes de Castella va ser trasplantat al llarg del segle XVI, més enllà de les fronteres d'aquest regne a altres regnes de la Monarquia Hispànica.

Així va ser introduït al regne de Granada, un territori que, malgrat pertànyer a Castella des de la seva conquesta pels Reis Catòlics, va mantenir una certa personalitat pròpia gràcies sobretot a la nombrosa població morisca que hi vivia. A Granada les guardes van ser conegudes amb la denominació de cavalleria dels «genets de la costa» de Granada.⁹ Sens dubte es tractava d'un nom ben significatiu, atesa la seva comesa principal en aquell regne, on la defensa de les costes de l'amenaça de les naus corsàries barbaresques i turques era una necessitat primordial. Precisament, per motius similars, la cavalleria de les guardes també va ser introduïda a un regne de la Corona d'Aragó com és Mallorca, on aquesta necessitat de vigilar i

7. M. DE PAZZI PI CORRALES, «Las ordenanzas de las Guardas y la búsqueda de una élite militar», E. MARTÍNEZ RUIZ (dir.), *Poder y mentalidad en España e Iberoamérica*, Madrid, Ediciones Puertollano, 2000, 156-165. Aquesta autora enumera els cossos que formaven aquest exèrcit: la cavalleria pesada de les Guardes Reials, els *Continos* o guàrdia de palau, les llances ginetas, la cavalleria dels vassalls, les forces de l'*Hermandad* (infanteria i cavalleria), els contingents senyorials i les milícies dels consells (municipis).

8. R. QUATREFAGES, *Los Tercios*, Madrid, Ejército de Tierra - Servicio de Publicaciones, 1983.

9. A. JIMÉNEZ, *Poder, ejército y gobierno en el siglo XVI. La Capitanía General del reino de Granada y sus agentes*, Granada, Universidad de Granada, 2004.

protegir el litoral illenc enfront dels atacs dels pirates va ser encomanada a la seva pròpia companyia de cavalls lleugers.¹⁰

En canvi, a Catalunya, el motiu va ser la necessitat de disposar d'una força ordinària de cavalleria per a la defensa de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya, la qual havia de ser complementària de les unitats ordinàries d'infanteria que ja hi havia en servei. Amb aquesta intenció, l'emperador Carles va crear, el 1552, després de constants guerres amb la França dels Valois, dues companyies de cavalls lleugers.¹¹

Totes les dades ens indiquen que aquestes dues companyies catalanes de cavalleria lleugera van romandre en servei almenys fins a la fi de la guerra de 1556-1559, tal com es veu en la mostra o revista de tropes que es va fer al Castell Major de Perpinyà el 28 d'agost de 1557.¹² Segons aquest document, aleshores hi havia prop d'un miler d'homes servint a la frontera, enquadrats en un total de deu companyies, vuit de les quals d'infanteria i les altres dues de les de cavalls lleugers.

10. J. CARRIÓ, *Catalunya en l'estructura militar de la monarquia hispànica (1556-1640). Tres aspectes: les fortificacions, els soldats i els allotjaments*, tesi doctoral, Barcelona, 2009. Hi esmentava algunes referències, extretes totes elles de documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, relatives a aquests cavalls lleugers de Mallorca. La primera és de: C. RIBA Y GARCÍA, *El Consejo Supremo de Aragón en el reinado de Felipe II. Estudio y transcripción*, València, 1914. Aquest autor va incloure una consulta decret sobre la provisió de la governació de l'illa de Menorca en què entre els candidats apareixia el nom del cavaller català don Jeroni de Sosa, un senyor bandoler que s'havia acollit a la remissió a canvi de servir amb les armes al rei. Amb aquesta finalitat havia aplegat una companyia de dos-cents bandolers catalans per anar a servir a Itàlia, probablement l'any 1561. Tanmateix més tard va continuar aquesta carrera de servei a l'exèrcit de Flandes, on va ser capità de la guàrdia de cavalls lleugers del comanador don Lluís de Requesens, des d'on va tornar l'any 1583 per a continuar servint com a capità de la companyia de cavalls lleugers de Mallorca amb 300 ducats de sou.

La segona és sobre don Galceran d'Armengol, germà del mestre de camp don Hortensi d'Armengol. Ambdós germans van servir a Flandes durant molts anys. Quan en va tornar, don Galceran va ser nomenat pel virrei comte d'Aitona (1580-1581) capità de les Drassanes Reials de Barcelona, i quan va ser desposseït de l'ofici pel virrei duc de Terranova va anar a Mallorca, on va servir l'ofici de capità de cavalls i comissari de la costa. Quan va tornar de Mallorca el 1591 don Galceran d'Armengol va succeir el seu germà Hortensi a l'alcaidia de Salses, ofici que va servir fins a la seva mort el 1602.

La tercera referència és en un memorial que Joan Bas, ciutadà honrat de Girona, l'any 1618 va elevar a Felip III per demanar-li un privilegi militar. Entre els mèrits que presentava, a part dels seus personals, hi havia també els d'un germà seu que esmenta sense donar-ne el nom, i de qui diu que havia servit a Flandes des del govern del duc d'Alba (1567) fins als anys del duc de Parma (1578-1592), on va quedar ferit a la cara i un braç, per la qual cosa va ser llicenciat, i que després anà a servir a Mallorca com a capità de cavalls. Pel que fa a aquesta darrera referència hem de suposar que de la companyia de cavalls lleugers del regne.

11. Archivo General de Simancas (=AGS), Guerra Antigua, Contaduría del Sueldo, lligall 95-1; «Las ordenanças de los cavallos ligeros» donades per Carles I i firmades pel príncep Felip a les corts generals de Monsó, el 10 de setembre de 1552». Aquesta homologació de la paga amb les guardes de Castella és a l'ordenança 5a.

12. AGS, Guerra Antigua, Contaduría del Sueldo, lligall 88; «Ynffanteria española. Relacion de gente que se allo presente en la Reseña que se tomo. En Perpiñan a xxviii de agosto de 1557».

Aquestes darreres eren, en concret, la de llances del cavaller d'origen castellà don Álvaro de Madrigal i la companyia d'arcabussers a cavall del català don Enric de Cardona.¹³ Malgrat tot, en els anys posteriors aquestes dues unitats van ser reduïdes a una sola d'arcabussers muntats, segurament per motiu de la seva major eficàcia militar, ja que combinaven l'ús de l'arma de foc i l'espasa, una característica ofensiva molt més útil que les llances, sobretot perquè, quan no hi havia guerra, habitualment eren aplicades a tasques de persecució d'uns bandolers que feien ús d'aquesta combinació amb el famós *pedrenyal*, o pistola llarga catalana, i l'espasa.¹⁴ Aquesta companyia de cavalls lleugers catalana va ser coneguda amb el nom de «cavalls lleugers de Perpinyà» i, com a mínim, va estar en servei fins a l'esclat de la guerra dels Segadors.¹⁵

Pel que fa a la seva composició, armament i ordenances cal dir que les companyies de cavalls lleugers de Perpinyà eren molt similars a les seves homòlogues companyies de cavalleria de les Guardes de Castella. Àdhuc les ordenances que les van crear deien expressament que, la seva paga, seria la mateixa que la de les companyies de cavalleria de les guardes castellanès. A més, cal destacar que un tret bàsic de la seva personalitat militar va ser que, si bé no en la seva totalitat, sí que en la seva major part van estar compostes, des d'un principi, per soldats naturals catalans.¹⁶

13. N. SALES, *Els segles de la decadència...*, 67. Don Álvaro, abans de ser nomenat lloctinent general de Sardenya va ser nomenat successor de Juan de Albión (també d'origen castellà) a l'alcaidia del castell major de Perpinyà. El seu és un dels exemples que aquesta autora posa de la multiplicació per part de la monarquia, al començament del segle XVI, en favor d'aragonesos i castellans de cessions de senyories, drets dominicals diversos i carlanies en llocs reials a Catalunya. Aquesta pràctica de la monarquia era una contrafacció, diu Núria Sales, de la més antiga potser de les constitucions de Catalunya, prohibitòria d'estrangeries al capdavant de castells, «presidis de frontera» i altres alcaidies. Tanmateix cal tenir en compte que don Álvaro, com altres estrangers regrats pel rei amb oficis reials a Catalunya, va enllaçar la seva pròpia amb famílies de la terra.

14. *Dietaris de la Generalitat* (vol. II, 211). El virrei comte d'Aguilar va nomenar algutzir reial l'antic bandoler Jeroni Mallars. Aquest reconvertit cavaller bandoler va morir acompanyat per una de les dues companyies de cavalls lleugers de Perpinyà (molt probablement la d'arcabussers) a la fi de 1554, ja en el virregnat del marquès de Tarifa, en una topada a la frontera dels comtats amb la quadrilla de don Guillem de Josa.

15. Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA) Consell d'Aragó, lligall 232, 26; «Relacion de la Gente de Guerra q sirve Efectivamente parecio En la mra Genera que se tuvo en siete destepresente mes de Março enlos presidios del prinçipado de Cataluña y sus fronteras y en los regimientos deInfant.a Española Ynapolitana y Valona y artt.os de dchos presidios y en las catorze Compañias delas Guardas de Cast.a y Ginetes dela Costa Yenlas Seys Valonas ynapolitanas de cavallo...». En aquest document de l'any 1636 hi consta una companyia de cavalls lleugers de Perpinyà composta per cinquanta-cinc homes (quaranta-vuit soldats i set oficials).

Tanmateix és discutible la seva funcionalitat si ens fixem en el Dietari de Miquel Parets, per a qui aquests cavalls de Perpinyà ja semblen poca cosa més que una cavalleria honorífica en l'entrada dels reis a Barcelona. Vegeu a: M. PARETS, *Crònica*, Barcelona, Barcino, 2011.

16. AGS, Guerra Antigua, Contaduría del Sueldo, lligall 79. En els registres del comptador Jaume Orelles corresponents al període comprés entre abril de 1568 i març de 1570 hi consten

Més enllà de la descripció de les unitats militars, un dels aspectes que vull posar de manifest en aquest treball és la utilització d'aquests cavalls lleugers de Perpinyà –i més endavant les unitats de les guardes de Castella– en la persecució dels bandolers a Catalunya. A més, aquestes unitats van exercir sobre la població i els recursos del país una pressió que es va deixar sentir almenys des de mitjan segle XVI, donant inici al fenomen dels allotjaments de tropes itinerants a Catalunya.

És així que es pot veure com des de l'any 1555, el virrei i capità general marquès de Tarifa va aplicar soldats de les guarnicions ordinàries de la frontera del Rosselló en la persecució de bandolers pel Principat i comtats, una pràctica que ja no es va interrompre fins a la guerra dels Segadors. Des d'aquest punt de vista la cronologia dels allotjaments esdevé molt més àmplia del que sovint, per no dir sempre, ha estat considerada, ja que no es pot limitar tan sols als allotjaments ordinaris per motiu de guerra, sinó que cal estendre-la també als extraordinaris, és a dir, els que la població va haver de patir per allotjar les tropes que perseguïen bandolers arreu del territori.¹⁷ És possible, doncs, establir una connexió entre la problemàtica del bandolerisme i la dels allotjaments de tropes, al llarg del període que va des de la segona meitat del segle XVI fins a la guerra dels Segadors. Des d'aquesta perspectiva el marc cronològic de la crisi del segle XVII es pot anticipar unes quantes dècades abans del que és comunament acceptat. En aquest sentit els problemes que ocasionaven els allotjaments sempre van girar bàsicament entorn de dues qüestions: la primera, sobre on s'havien d'allotjar les tropes, i, la segona, sobre les obligacions i els deures dels soldats i de la població. Ambdues qüestions van ser resoltes –tal com es veurà més endavant– amb sengles normes de corts en el segle XVI. Al mateix temps, les reaccions als problemes que es van generar per un o altre motiu també van ser sempre similars, i van quedar palesament reflectits en l'actuació de les universitats, dels estaments i de la Diputació del General en els nombrosos procediments de denúncia i reclamació davant del virrei pels abusos i les contraffaccions que van cometre les tropes allotjades.

Aquesta dilatada experiència dels allotjaments, lentament però de manera persistent i continuada, va conformar l'actitud negativa dels catalans envers l'obligació d'allotjar, en un *crescendo* perceptible des de mitjan segle XVI i fins a l'esclat de la guerra dels Segadors. També va fer créixer una consciència de vulneració dels seus drets davant dels greus efectes dels allotjaments, els quals van ser imposats pels oficials reials, començant pel mateix virrei i capità general. Tot plegat va contribuir decisivament a conformar la mentalitat col·lectiva dels catalans en aquesta qüestió,

entre els vint-i-dos components de la companyia alguns noms no catalans: Cristóbal de Valderama, Juan Gallego, Juan Antonio Barrera, Miguel Hernández, Pedro de Villalón. La resta són tots noms catalans.

17. CARRIÓ, *Catalunya en l'estructura militar...* En la meua tesi doctoral ja vaig fer una exposició cronològica d'aquesta qüestió dels allotjaments a Catalunya. Els descrivia des de la primera arribada de tropes castellanes a la fi del segle XV, en el regnat de Ferran el Catòlic, per bé que sense distingir entre allotjaments de tropes en servei ordinari –ja fos en temps de pau o de guerra– i l'allotjament de tropes itinerants dels contingents ordinaris, per bé que, en aquest segon cas en missió de manteniment de l'ordre públic.

fins al punt que, al final, es va produir l'esclat violent de la revolta popular contra les tropes de Felip IV, just abans de la guerra dels Segadors.

A banda d'alguns precedents semblants, el primer virrei que el gener de 1555 va posar tropes a perseguir bandolers va ser el marquès de Tarifa.¹⁸ Van ser trenta soldats de cavalleria i quaranta d'infanteria, un nombre d'efectius que es devia considerar prescindible en les tasques de vigilància de la frontera amb França, atès que no hi havia hostilitats obertes. No obstant això, aquesta experiència no va resultar del tot satisfactòria per al virrei, ja que passats dos anys considerava les companyies de cavalls lleugers catalanes inferiors a les de Castella, fins al punt que en va sol·licitar la substitució per les segones, i això encara que les de Castella disposessin de menys efectius.¹⁹ Cal subratllar que aquesta manifestació poc falaguera del marquès de Tarifa envers la cavalleria perpinyanesa inicia una sèrie d'opinions desfavorables dels virreis respecte a aquesta cavalleria. Com es demostrarà, el menyspreu es devia, essencialment, a la seva composició eminentment catalana, la qual cosa sovint els feia sospitosos de connivències amb els bandolers als ulls d'alguns virreis.

Hi ha indicis que permeten afirmar que l'allotjament d'aquestes tropes itinerants pel territori català es va repetir en altres períodes a partir de 1555. Així va ser, per exemple, l'any 1564, en què van ser mobilitzats cent soldats de la frontera dels comtats, que el governador del Principat don Pere de Cardona també va utilitzar en tasques de persecució de bandolers.²⁰ El nombre d'efectius em fa pensar que es tractaria, encara, de les dues companyies de cavalls lleugers de Perpinyà esmentades, les quals com ja ha estat dit disposaven inicialment d'aquest contingent.

Malgrat tot no trobem més notícies d'aquestes forces fins a la darrerïa del segle XVI. Entre 1592 i 1593 es poden documentar novament els cavalls perpinyanesos, si bé ja reduïts a una sola companyia, sota el comandament del lloctinent de capità don Francesc d'Ardena.²¹ Aquesta unitat tenia la missió, per ordre del virrei duc de Ma-

18. J. BUYREU, *Institucions i conflictes a la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 2005, 292. Hi havia hagut el precedent del virrei marquès d'Aguilar, qui al gener de 1553 va demanar que li fos enviada –crec que s'ha d'entendre que des de fora del Principat– una companyia de cavalleria i un grup de soldats d'infanteria, una petició que no he pogut constatar si va ser atesa realment.

CASALS, *L'Emperador i els catalans...* Mostra com el capità general dels comtats, el cavaller d'origen navarrès don Francès de Beaumont, al juliol de 1544 ja havia nomenat un comissari reial que acompanyat d'uns quants soldats havia de vigilar el contraban que els habitants de la Seu d'Urgell feien amb França, en el que es pot considerar el primer cas documentat de l'ús en tasques no bèl·liques de tropes dels contingents ordinaris de la monarquia en servei a Catalunya, per part dels oficials reials adscrits a la capitania general.

19. BUYREU, *Institucions i conflictes...*, 343.

20. BUYREU, *Institucions i conflictes...*, 290.

21. ACA, lligall 267, 10 (1599). Memorial entregat per don Francesc d'Ardena a la cort per demanar alguna pensió o renda sobre la procuració reial dels comtats o la que pogués ser. Don Francesc d'Ardena era baró de Darnius. Des de 1583 es va ocupar del comandament de la companyia de cavalls lleugers en qualitat de lloctinent del capità, a petició del seu capità, don Joan de Madrigal, qui també era el seu cosí. Ho va fer quan el segon va ser nomenat virrei de Sardenya. D'aquesta forma d'Ardena va ocupar-se de la dita companyia fins al 1593, quan, per mort de don

queda, d'anar a la plana d'Urgell a perseguir els lladres i bandolers que l'assolaven, on es veu que hi van fer molt bona feina en detenir-ne i prendre'n una colla. Tanmateix, hom es pot preguntar per què es produeix aquest llarg parèntesi d'una trentena d'anys, de 1555 a 1592, de manca de notícies de cavalls lleugers de Perpinyà, sobretot si es té en compte que el bandolerisme no va pas cessar en aquest lapse de temps. En primer lloc es pot suposar que, ocasionalment, els cavalls lleugers de Perpinyà van continuar ocupats en la persecució de bandolers. En segon lloc es pot comprovar que, en aquests anys, s'observa que es van aplicar altres unitats militars en aquesta mateixa comesa, en concret algunes companyies autòctones de capitans extraordinaris, les quals sorgeixen a partir de 1575.

Les companyies de capitans extraordinaris: un complement autòcton

D'entrada, cal aclarir que no s'han de confondre les companyies de capitans extraordinaris amb les unions de sometents sota control virregnal. Les primeres les trobem documentades, almenys fins ara, per primera vegada a la revista de tropes que el comptador de la gent de guerra Antoni Roig va efectuar el 28 de gener del 1576 al Castell Major de Perpinyà.²² En aquesta mostra es veu que, a continuació de les companyies d'infanteria i de cavalleria en servei ordinari, s'hi fan constar els noms del capità don Miquel d'Oms i del capità Rocafort, sense cap més indicació. Una menció singularitzada que, tractant-se d'una revista de tropes, no tenia sentit, ja que el comptador de la gent de guerra habitualment consignava companyies, i no oficials a títol individual. Davant d'aquest fet inusual una explicació lògica pot ser que se n'hi faci esment singularitzat perquè es tractava de capitans que manaven companyies pròpies presents aquell dia en el Castell Major, encara que no formessin part, formalment, del contingent ordinari en servei a Perpinyà.

D'una o altra forma el que sí que es pot dir és que, amb tota probabilitat, aquests capitans devien ser dos dels dotze que el virrei Hernando de Toledo havia nomenat l'any anterior amb la facultat de realitzar, en el districte determinat que els havia assignat a cadascun, una lleva de fins a quatre-cents soldats.²³ Aquesta lleva, mitjançant els dotze capitans esmentats, la identitat dels quals no coneixem –tret dels dos indicats– tenia, com Pérez Latre ha assenyalat, un objectiu defensiu.²⁴ I en

Joan de Madrigal, es va proveir com a nou capità don Joan de Queralt. Aleshores d'Ardena va quedar com a alferes de la companyia fins a l'any 1604, en què fou nomenat capità per promoció de don Joan de Queralt a la governació de Catalunya.

22. AGS, Contaduría del Suelo, lligall 79.

23. AGS, Contaduría del Suelo, lligall 82; «Relacion de los capitanes extraordinarios que nombro el duque de Feria en 20 de diciembre de 1596 en Cataluña y los partidos que cadauno señalo». Malgrat tractar-se d'una font posterior serveix per a saber quins eren aquests districtes de lleva, els quals bé es pot pensar que no degueren canviar tant des de l'època del virrei don Hernando de Toledo. Els districtes eren: Balaguer, Barcelona, Empordà, Girona, Manresa, Perpinyà, Tarragona, Urgell, Vallès, Vic, Vilafranca del Penedès i Vilafranca de Conflent.

24. M. PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo Editorial, 2004.

aquest sentit no seria estrany considerar que, la iniciativa del virrei Hernando de Toledo fos un intent per disposar d'unes forces locals a Catalunya similars a la Guarda del Regne d'Aragó, on van ser mantingudes permanentment des de 1568, i aplicades, bàsicament, a tasques de manteniment de l'ordre públic interior.²⁵

Tanmateix el que m'interessa ressaltar aquí és que, les dues companyies esmentades a la mostra del Castell Major de Perpinyà de 1576, segons Pérez Latre, van ser dedicades almenys fins a 1580, com la Guarda del Regne d'Aragó, al veritable maldecap que també tenia aleshores la corona a Catalunya, és a dir, a la persecució de bandolers. A partir d'aquella data és probable que fossin llicenciades i que no es tornessin a aplegar fins a l'any 1583, quan tornen a aparèixer esmentades en la documentació de la comptadoria del sou. L'una era la del capità Rocafort d'Orís, el mateix que sortia a la mostra de 1576, que ara, a més del nom complet, ja és registrat amb la denominació expressa de capità extraordinari. L'altra és la del capità Francesc d'Ardena, senyor de Darnius.²⁶ Ambdós capitans extraordinaris havien estat nomenats pel virrei comte de Miranda per fer front a les entrades dels hugonots a la frontera, els quals s'ajuntaven amb els bandolers de la terra per fer accions de pillatge en aquelles terres.²⁷

Sabem que el 1583 la companyia de don Francesc d'Ardena es va dirigir a la vila de Puigcerdà, on va servir durant quatre mesos fins assegurar-la contra el perill dels «luterans», és a dir, dels hugonots, i tot seguit la portà al Rosselló, allotjant-la a la vila i castell de Mosset, una població propera a un pas de muntanya, a tocar de la ratlla amb França. Allí va servir durant dos anys i vuit mesos més (entre 1583 i 1585), també en persecució dels lladres i bandolers, els quals precisament utilitzaven el pas de Mosset com a porta d'entrada i sortida per cometre els seus robatoris, i al cap d'aquest temps és de suposar que aquella companyia va ser llicenciada.²⁸

25. No és cap casualitat que l'objectiu de la Diputació i les Corts aragoneses a l'hora de crear aquesta força militar hagués estat la necessitat de disposar d'uns efectius locals per fer front a la virulència creixent del fenomen bandoler al nord-est del Regne a partir de la fi de la dècada de 1560. Per la seva part el virrei Hernando de Toledo creia poder mobilitzar fins a 4.800 homes amb la lleva dels dotze capitans extraordinaris. No obstant això, crec que no es feia amb la intenció de mobilitzar-los tots al mateix moment, sinó de fer-ho per companyies a mesura que fos necessari, per exemple, per perseguir bandolers.

26. ACA, lligall 267, 10 (1599). El mateix Francesc d'Ardena recordava a Felip III en un memorial que va entregar l'any 1599 els seus trenta anys de servei en coses de la guerra a la frontera dels comtats, entre els quals els que ho va fer com a capità extraordinari. La companyia que el 1583 li va manar aplegar el virrei comte de Miranda és anomenada en el document com a companyia d'infanteria espanyola, la qual cosa vol dir que es tractava d'una agrupació similar a les que prestaven servei ordinari a la frontera, i afirmava que amb la lleva que va fer entre els seus amics i vassalls de l'Empordà va aconseguir aplegar la sorprenent xifra de 210 homes en tan solament cinc dies «y sin tocar caxa», és a dir, sense ni tan sols necessitat de fer-ne publicitat pels llocs i viles on va anar.

27. El tema de les connivències d'hugonots i bandolers ha estat convenientment revisat per Núria Sales i per Patrice Poujade en els seus treballs sobre la qüestió.

28. ACA, lligall 267, 10 (1599). En el memorial don Francesc d'Ardena explicava que en aquest temps d'estada a Mosset va capturar Guillem Cabanes, el cap de quadrilla que havia mort a l'algtzir

Els soldats catalans sota sospita

Abans de centrar-me en les guardes de Castella vull posar de manifest que la mal-fiança de la cort envers els catalans en qüestions d'ordre públic també s'havia instal·lat en l'àmbit general de l'exèrcit de forma semblant.²⁹ Així, al costat de la cavalleria lleugera de Perpinyà i les capitànies extraordinàries autòctones, trobem la posada en pràctica de mesures per tal d'impedir la lleva de soldats catalans en els presidis reials. I això malgrat que l'existència simultània de les capitànies extraordinàries i aquestes mesures en les lleves, aparentment, puguin semblar una paradoxa. Però, de fet, no és més que una mostra de les vacil·lacions, dificultats i dèficits de la monarquia mateixa per imposar a Catalunya el seu propi model militar, lliure de dependències.

El cert és que, a les guarnicions de les fortaleses que depenien directament de la corona (el Castell Major de Perpinyà, Salses, Roses i Òpol) habitualment sempre hi va haver un nombre més o menys considerable de soldats catalans a les unitats que hi havia en servei.³⁰ No obstant això, en el regnat de Felip II es van fer intents per a evitar-ho des de la mateixa cort. En aquest sentit destacaré aquí, a tall d'exemple, una ordre de 1572 de Felip II per substituir els soldats catalans del Castell Major de Perpinyà i la força de Roses per soldats castellans. Una ordre que, quan va ser executada pel lloctinent del capità general als comtats, va motivar l'enèrgica queixa de la Diputació del General, per la qual cosa els soldats catalans que havien estat llicenciats van haver de ser readmesos cap a la fi d'aquell any.³¹

reial Onofre de Ferreres, una acció per la qual va haver d'entrar a França mateix, fins a un castell que es trobava a llegua i mitja de Tolosa on s'havia refugiat aquell bandoler. Per tenir èxit en la seva missió don Francesc diu que va entrar a França vestit «a la francesa» i va anar en companyia i ajuda d'un cavaller francès, i que després de moltes dificultats i esforços al cap de vint-i-dos dies van prendre Guillem Cabanes i altres de la seva quadrilla, i els va portar a Espanya, on van ser empresonats al Castell Major de Perpinyà. De la captura de Cabanes en va informar a Felip II, que aleshores era a Monsó, celebrant corts, i al virrei comte de Miranda; el rei ordenà al regent de l'Audiència, don Joan Sabater, del Consell Criminal, que anés a Perpinyà a celebrar el judici contra els bandolers presos per Ardena, els quals van ser condemnats a mort i esquarterats.

29. CARRIÓ, *Catalunya en l'estructura militar...*, 145. Vaig fer una exposició detallada d'aquesta qüestió.

30. Habitualment eren soldats que assentaven plaça per refer els contingents que disminuïen a causa de les desercions, sobretot per falta de paga, dels soldats castellans.

31. *Dietaris de la Generalitat*, vol. II, Trienni 1572-1575, 46. Va ser exposada pels ambaixadors que la Diputació havia enviat a la cort cap a la fi d'aquell any. Afirmaven que la custòdia del Castell Major de Perpinyà havia estat en poder de catalans «des del principi y fundació de aquell, i treure'ls ara era un afront no sols als soldats, sinó de tota la nació [catalana] y, particularment, de aquella fidelíssima vila de Perpinyà, ab los quals may se ha trobada màcula de infelicitat ninguna ni may an feta cosa de la qual, per ço, se ayés de tenir poc confiança de ells». Per la seva part Felip II va intentar convèncer els diputats amb uns arguments que crec que, implícitament, confirmen que havia pres aquesta mesura per desconfiança envers els naturals, ja que finalment els concedí el que demanaven perquè no dubtava de la fidelitat dels catalans: «[...] nos digué que lo que se havia fet no procedia de desconfiança ninguna ni de altra cosa en agravi particular de aquesta nació, sinó per entendre que convenia les guarnicions de les fronteres no fossen dels naturals de la terra, y que aquesta provisió era estada general en tots sos regnes, y

El motiu d'aquesta actitud de Felip II era la desconfiança que, almenys, des de 1568 tenia en els catalans, que essencialment era deguda a la sospita que tenia del possible contagi, a causa del seu contacte amb els hugonots francesos, i que al meu parer es pot considerar com una de les conseqüències de la crisi que Joan Reglà va situar, precisament, a partir d'aquell any.³²

Aquesta actitud de Felip II va continuar en el regnat de Felip III, en el qual, almenys formalment, es van mantenir les prohibicions perquè els catalans no poguessin ser admesos a les guarnicions dels castells i forces reials. Així ho demostra el cas, per exemple, de l'ordre que el virrei marquès d'Almazán va donar el febrer de 1613 perquè es reconeguessin els allistaments a vuit soldats catalans de la guarnició de Roses que, per error del veedor general Jeroni Torrelles, havien estat esborrats de la llista corresponent.³³ Aquest és un exemple que, més enllà de l'anècdota, posa de manifest dos aspectes molt més interessants. El primer és que, des de feia uns quants anys, la guarnició de Roses estava molt necessitada de soldats, i, precisament, aquests vuit soldats catalans a què el virrei marquès d'Almazán es referia l'any 1613, eren els únics que el capità de la companyia de Roses, Antonio de Tapia, havia aconseguit reclutar tres anys abans quan, l'aleshores lloctinent general duc de Monteleón, l'havia autoritzat a reclutar-ne fins a trenta a la vegueria de Camprodon per contrarestar les mancances de la guarnició. El segon aspecte és que aquests vuit soldats catalans eren imprescindibles per al capità Antonio de Tapia, qui l'any 1613 mateix es queixava al virrei marquès d'Almazán que només tenia quaranta-nou soldats i quatre artillers efectius per complir amb totes les obligacions del seu càrrec, el qual incloïa, a més, la cura de diverses torres de vigilància costanera associades a la guarnició (les del cap de Creus, illes Medes, cala Mongó i cap Norfeu) per a les quals, i només per a elles soles, li calien setze soldats, de manera que, per a la guàrdia i custòdia de Roses només n'hi restaven trenta-tres. Per tot això es comprèn que, aquells vuit soldats catalans es consideressin imprescindibles per al mínim funcionament del servei a Roses. Finalment encara hi ha un tercer factor, que el mateix Antonio de Tapia esmentava quan deia

que estave molt cert de la fidelitat de aquest Principat, y que ell manaria proveir en lo supplicat, mostrant sa real clemència».

32. J. REGLÀ, *Felip II i Catalunya*, Barcelona, Aedos, 1956, 181. En paraules del mateix Joan Reglà aquesta crisi es resumia en tres aspectes: «pressió estrangera, crisi fronterera i impermeabilització espanyola». En donava a més la seqüència d'esdeveniments, que començava l'any 1562 amb l'esclat de la primera guerra de religió a França, incloïa la revolta calvinista dels Països Baixos (1566) i la segona guerra de religió francesa (1567), i culminava amb la revolta morisca que esclatà a Granada el 1568. La mateixa cadena a la qual també crec que pertanyia la mesura que Felip II va prendre l'any 1572 relativa a bandejar els catalans de l'exèrcit a Catalunya, un aspecte més de l'estratègia global de seguretat que va aplicar a partir de 1568 en els seus regnes ibèrics, que també incloïa mesures com ara la prohibició d'estudiar fora de Catalunya, la censura dels llibres i la prohibició de poder dedicar-se a l'ensenyament per als eclesiàstics francesos que Reglà ja va descriure acuradament.

Tanmateix, com ja he dit més amunt el tema de les connivències d'hugonots i bandolers, ha estat convenientment revisat per Núria Sales i per Patrice Poujade.

33. AGS, Contaduría del Sueldo, lligall 98-1.

que aleshores no hi havia soldats castellans per destinar Roses, raó de més per aclarir en positiu la situació d'aquells vuit soldats «no obstante sean catalanes», una afirmació que demostra la continuïtat de les mesures d'exclusió dels soldats catalans que des de 1572 s'havia posat en pràctica en les fortaleses reials a Catalunya.

Un altre cas de tolerància forçosa, no obstant les ordres que ho prohibien, va tenir lloc a Salses l'any 1617, quan va fer falta refer la guarnició cobrint les baixes que s'havien produït. Aleshores, el virrei duc d'Alburquerque va donar una ordre que, per la seva claredat respecte, tot el que fins ara ha estat dit, reproduceix literalment:

Por quanto nos consta que en el Castillo de Salssas y Compañía de don Felix Melendrich, castellano del no ay bastantes soldados para poder acudir ha hazer las guardias ordinarias en el dicho Castillo, ni otros servicios que se ofrezcan, y que Tampoco se hallan soldados forasteros deste Principado que assienten como su Mag.d manda, antes los que ha havido se han huido y ausentado, y que otras vezes en esta misma Comisión, nuestros predecesores en estos cargos han dado orden para que se rehizieran y asentara en semexantes faltas el numero de gente deste Reyno que era nezesaria para los dichos servicios, por la presente en la misma Conformidad, ordenamos y mandamos a Ger[ón]imo de Torrellas y Vizente de Anciondo Vee(d)or y Cont(ad)or, de Su Mag.d de la gente de guerra deste Prin[cipa]do y Condados rezivan y assienten en los libros de sus oficios por soldados de la dicha compañía los que el dicho don Felix presentare hasta el numero de veinte que por aora veemos son forzossos y prezissos para conservacion y guarda del dicho Castillo, no obstante que sean catalanes, con condizion que no sean naturales ni al presente vivan, o tengan su domicilio en todo aquel contorno del dicho Castillo de Salssas, que por la dicha Combeniencia del servicio de Su Mag[esta]d, lo tenemos assi por bien y de relebar siendo nezesario a los dichos oficiales del sueldo de su Mag[esta]d, de qualquier cargo,o, culpa que por esta razon se les pueda imputar por ser esta orden contra las de Su Mag[esta]d.³⁴

Vegeu novament l'ús de la fórmula *no obstante sean catalanes*. Per acabar-ho d'adobar també sorprèn, o si més no, crida l'atenció, que el lloctinent general hi digui clarament que l'ordre que ell està donant al veedor i comptador de la gent de guerra és contra les ordres del mateix rei. Se saltava, en concret, la prohibició que els catalans poguessin assentar plaça als castells reials com Salses, per la qual cosa els exonerava de qualsevol responsabilitat, la qual assumia plenament ell mateix.

Les guardes de Castella a Catalunya

La investigació, doncs, documenta ben sovint els recels de la monarquia envers tropes i guarnicions catalanes, i això explica, en part, la presència de les guardes

34. AGS, Contaduría del Sueldo, lligall 98-2.

de Castella a Catalunya. Per contra, a la vista de la diversitat de recursos militars que he descrit fins ara, penso que es pot afirmar que, a la fi del segle XVI, els recursos disponibles per fer front al bandolerisme a Catalunya poden semblar suficients. Aquests anaven des de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà fins a les companyies de capitans extraordinaris, a més de les que aplegaven membres de l'estament militar com ara don Onofre d'Alentorn a petició dels virreis, sense oblidar, fins i tot, els sometents i les seves *unions* entre vegueries.³⁵ És per això que, pot resultar una mica sorprenent que, a partir del virregnat del duc de Maqueda (1592-1596), vinguessin a Catalunya dues companyies de les guardes de Castella destinades a perseguir les quadrilles de bandolers. Una paradoxa evident, que no es pot entendre si no es mira des del punt de vista de la cort i de la majoria dels virreis que la corona envià a Catalunya, per als quals els catalans, tant a la frontera com a l'interior, eren sospitosos de connivència amb els enemics del rei, ja fos amb els veïns heretges del regne de França o bé amb els bandolers de la pròpia terra.

Amb tot, es tracta d'una decisió de la corona que és difícil d'entendre només en clau catalana. Per comprendre-la millor cal donar un cop d'ull a la Castella coetània, el regne d'on venien aquelles tropes, i especialment als problemes que hi va haver per a la seva paga i manteniment. Aquests problemes han estat descrits acuradament pels historiadors Magdalena de Pazzis Pi Corrales i Enrique Martínez Ruiz.³⁶ Així, per exemple, aquest darrer descriu problemes i dificultats que es succeïren durant anys sense trobar una solució definitiva, vinculats a una «crònica manca de diner» per a la seva paga. Aquest factor es combinava fatalment amb la presència de tropes i l'establiment i allargament d'allotjaments en les poblacions, més enllà del que estava legalment establert, i també va comportar l'obligatorietat del pagament d'una contribució per al seu sosteniment. En el regnat de Felip II es va fer evident que la corona no disposava dels recursos financers, ni puntuals ni suficients, per mantenir-les; encara més, els recursos necessaris sovint eren inexistents. La situació va anar empitjorant fins a fer-se insostenible, tal com exposava davant del rei don Bernardino de Velasco al cap de poc temps de ser nomenat veedor general de les guardes de Castella.³⁷ Aquest oficial li exposava això, al començament de l'any 1590:

35. CARRIÓ, *Catalunya en l'estructura militar...*, 248-250. Don Onofre d'Alentorn, senyor de Seró, va prestar servei a la corona des dels inicis del regnat de Felip II fins a la seva pròpia mort l'any 1606. En repetides ocasions va contestar les crides reials per a perseguir bandolers, per la qual cosa va aplegar companyies que va pagar de la seva pròpia butxaca.

Per la seva part el virrei Manrique de Lara va convocar i va fer la unió de les cinc vegueries de Lleida, Balaguer, Agramunt, Tàrraga i Cervera, les quals van aplegar forces que es van ajuntar a la companyia de 50 soldats del senyor de Seró i tots plegats van ser posats sota el comandament del governador de Catalunya, don Enric de Cardona, per perseguir els bandolers, tasca en la qual van tenir molt èxit.

36. DE PAZZIS, «Las ordenanzas de las Guardas...». MARTÍNEZ RUIZ, «La difícil supervivencia del "ejército interior"», dins P. SANZ (coord.), *La Monarquía Hispánica en tiempos del Quijote*, Madrid, Sílex ediciones, 2005, 433-462.

37. Era l'ofici militar que assumia el més alt comandament d'aquell cos.

La contribución q[ue] V. Mag[esta]d mando hacer a la gente se va continuando y es gran lastima ver con quanto trabajo puede toda esta tierra sufrirlo, lo uno porque la cantidad della es mucha, pues con averse llegado las compañías que residieren de ordinario en Navarra a juntar con estas viene a ser la contribución que les hazen cada mes mas de diez mil ducados [...] porque con averle tomado el trigo y mandado se le llevar a los puertos y servir en otras cosas necesarias para las armadas están muy necesitados y los concejos no tienen ya propios para acudir a todas estas necesidades después que se les vendieron las tierras concejiles con que solían hacerse para semejantes gastos y certifico a V. Mag[esta]d Según las informaciones que de todo esto e visto después que sirvo en el oficio de veedor general [...] y lo que he dicho. de la parte donde ahora están alojadas las compañías, digo a V. Mag[esta]d. de toda Castilla como quien en estos años pasados a sido testigo desta neçesidad atravesandola con las compañías de su cargo por orden de V. Magd. sin allar parte en toda ella que no esté en este estado.³⁸

Tan greu va arribar a ser la situació que, finalment, fins i tot el Consell de Guerra va manifestar a Felip II fins a quin punt s'havia deteriorat l'estat de les poblacions que havien d'allotjar les guardes. Ho va fer en una consulta del 13 de juliol de 1590, en la qual, com recordava, la imposició de la contribució s'havia fet com un recurs provisional mentre el rei no proveís diners per a la paga dels soldats, tot pensant que, com a molt, ho faria en dos o tres mesos. Amb tot, ja feia anys que la contribució es cobrava i s'havia recaptat, per bé que deixant entendre als pobles que el rei tornaria tot el que aquells haguessin satisfet. Segons deia el Consell les quantitat recaptades ja pujaven a 2.000 ducats setmanals, quantitat que caldria multiplicar pels anys de recaptació. Tampoc no s'havia pagat el blat i d'altres vitualles que les poblacions havien proveït per al manteniment dels soldats. Per tot plegat l'empobriment de les comunitats locals –bàsicament dels no privilegiats o *pecheros*– era tan gran que el Consell ho expressava amb paraules dramàtiques, i reconeixia que els pobles s'havien endeutat en excés:

[...] con tanto daño suyo que, por ello, les sacan y hazen vender hasta los vestidos de sus mugeres y la ropa de las camas y esto allende de haver cargado mas censos de los que pueden pagar sobre los concejos [...].

Per tal de solucionar aquesta situació desesperada, el Consell de Guerra demanava al rei que proveís els diners necessaris per a la paga de les guardes, així com perquè es compressin els cavalls, armes i altres pertrets que feia falta reposar. I, per resoldre a més llarg termini la falta de paga, demanava que, ni que fos només per uns quants anys, aquesta es consignés «aunque sea en el servicio de los ocho

38. MARTÍNEZ RUIZ, «La difícil supervivencia del ejército interior...», 449. El document citat és: AGS, Guerra Antigua, lligall 282, núm. 304.

millones»,³⁹ Aquí residia una altra de les claus de la qüestió, ja que les guardes de Castella havien estat pagades també, des de la seva creació, amb diners de la Hisenda Reial. Igualment és prou sabut que, al llarg del regnat de Felip II, es van arribar a produir fins a tres fallides, una de les conseqüències habituals de les quals va ser, precisament, aquest retard o impagament dels soldats. Amb tota probabilitat degué ser la fallida més important, la que es produí el 1576, la que va motivar la cèdula reial de 2 de febrer de 1578, amb la qual, per fer front a la impossibilitat de satisfer la paga de les tropes ordinàries tant a Castella com a Navarra, Felip II establia que aquella fos consignada en el servei ordinari i extraordinari dels dits regnes. No obstant això, a la pràctica no es va arribar a fer, de manera que el rei va haver d'establir un mitjà, en principi temporal, de contribució per als pobles que no estaven exempts d'allotjar les guardes. Les conseqüències foren les ja descrites pel veedor general don Bernardino de Velasco i pel Consell de Guerra. Per aquesta raó aquest consell demanava a Felip II que la consignació de la paga es fes a càrrec del servei de *millones*, acabat d'aprovar per les Corts de Castella. L'impost tenia l'avantatge de no recaure només sobre les classes no privilegiades, ja que ni tan sols la noblesa en podia estar exempta.⁴⁰

Certament, un cop vistes les dificultats de la corona per pagar les guardes a Castella, no ens ha de resultar tan estrany que la monarquia veiés amb bons ulls l'enviament a Catalunya de dues d'aquelles companyies a perseguir bandolers. Era una bona manera d'al·leugerir, ni que fos una mica, el pes dels allotjaments d'aquelles tropes a Castella. De fet aquest era un dels arguments que, l'abril de 1615 va donar el duc d'Albuquerque a Felip III, quan li demanà poder anar a prendre possessió del càrrec de virrei de Catalunya acompanyat de dues companyies de les guardes castellanques. L'altre argument favorable que també va donar era que aquestes unitats podrien fer l'exercici militar que a Castella no podien realitzar, per tal com allà no existia un fenomen bandoler en els mateixos termes que hi havia a Catalunya.⁴¹

La primera vegada que van ser enviades a Catalunya dues companyies de cavalleria de les guardes de Castella va ser en temps del virrei duc de Maqueda (1592-1596). Van venir sota el comandament de don Gaspar de Guevara, un veedor amb no gaire bona fama per algun incident ocorregut a la vila de Carrión que li havia valgut una ordre de desterrament.⁴² En aquesta ocasió, probablement, els soldats

39. MARTÍNEZ RUIZ, «La difícil supervivencia del ejército interior...», 452-453. AGS, Guerra Antigua, lligall 298, f. 25.

40. Els *millones* eren un impost indirecte sobre alguns productes bàsics (la carn, el vi, el vinagre i l'oli) que va ser aprovat el 4 d'abril de 1590 i renovat periòdicament des d'aleshores per les Corts de Castella fins a les acaballes del regnat de Carles II. Per a una bona síntesi sobre aquest impost i del sistema fiscal castellà en el segle XVII, vegeu: J. A. ANDRÉS UCENDO, *La fiscalidad en Castilla en el siglo XVII: los servicios de millones (1601-1700)*, Bilbao, Universidad del País Vasco, 1999.

41. ACA, Consell d'Aragó, 269, 18. Consulta de 25 d'abril de 1615.

42. MARTÍNEZ RUIZ, «La difícil supervivencia del ejército interior...», 452. Don Gaspar de Guevara era esmentat pel veedor general don Bernardino de Velasco l'any 1590 per demanar al rei que li donés permís per creuar la jurisdicció de la vila de Carrión (a l'actual província de

van ser pagats amb diners provinents de Castella.⁴³ De fet, no va ser fins al virregnat del duc de Monteleón (1603-1610) quan les dues companyies de les guardes castellanes, enviades novament sota el comandament de don Gaspar de Guevara, van ser pagades amb diners del donatiu del servei de les corts de Barcelona de 1599.⁴⁴

L'arribada d'aquestes unitats castellanes va donar lloc a una novetat essencial, en comparació dels allotjaments de tropes en persecució de bandolers que havien tingut lloc a Catalunya fins aquell moment. Es tracta, ni més ni menys, que dels inicis d'una conflictivitat causada pels abusos comesos per uns soldats estrangers sobre la població que els havia d'allotjar. Normalment l'allotjament esdevenia una forma d'apropiació indeguda de menjar i altres pertinences, i fins i tot de cobrament il·legal d'imposicions en metàl·lic. Es tractava d'una actuació que, en vulnerar les lleis de la terra, va motivar, en primer lloc, les queixes dels tres estaments a la Diputació del General. Les protestes denunciaven les vulneracions de les Constitucions pels soldats. En segon lloc va donar lloc a les ambaixades al virrei, amb les quals la Diputació del General presentava les contraffaccions denunciades i demanava les corresponents reparacions.

Amb les guardes de Castella, la problemàtica dels allotjaments de tropes foranes, i tots els problemes derivats de la seva falta de paga, van esdevenir permanents i crònics a Catalunya. A més, això va produir-se amb l'agreuja que aquests soldats servien en un regne estranger, on no solament eren il·legals les composicions, sinó on també –no es pot oblidar– existien uns límits més estrets a l'autoritat reial que a Castella. Efectivament, cal tenir en compte que des del segle XIII, a Catalunya, el sobirà no podia imposar unilateralment una contribució per al sosteniment de tropes sense que aquesta fos aprovada abans per les Corts. I aquesta diferència essencial del caràcter del poder reial havia fet que, a Castella, els conflictes causats per la falta de paga de les guardes s'haguessin pogut reconduir amb més facilitat per a la corona que no pas a Catalunya. Aquesta situació es podrà

Palència) ja que feia falta per manar les companyies de les guardes que hi havia allotjades per aquelles terres.

43. ACA, Consell d'Aragó, lligall 267, 42. Carta del virrei duc de Monteleón a Felip III, de 8 d'octubre de 1603. «[...] Y la necesidad que aqui se padeçe es tal como por otras mias he representado me atrevo a supplicar a Vmd sea servido mandar que se me libren las dichas Veynte y Seis mill libras 'el subratllat és del document original' de la manera que se biço con el Arçobispo de Tarragona mi predeçessor en otra ocassion [...]». El virrei es referia a les 26.000 lliures sobrants del termini del donatiu de les corts de 1599 que vencia el 1603. Aquesta al·lusió a l'anterior virrei l'arquebisbe de Tarragona Joan Terés (1602-1603) fa pensar que, amb anterioritat a l'ús de sumes del donatiu de 1599, la corona va haver de pagar les guardes de Castella enviades a Catalunya amb diners de la mateixa Hisenda Reial enviats des de Castella.

44. ACA, Consell d'Aragó, lligall 260, 59. Consulta del Consell d'Aragó de 27 de setembre de 1603. El virrei duc de Monteleón necessitava les 26.000 lliures que sobraven del pagament del termini que vencia l'any 1603 per a la paga dels sous ordinaris de la gent de guerra dels presidis de la frontera (20.000 lliures), a més de la de les companyies de cavalls de les guardes de Castella que sota comandament de don Gaspar de Guevara empaitaven els bandolers per tot Catalunya, així com per a altres despeses de la frontera.

constatar perfectament en el curs de la crisi que s'inicià a la tercera dècada del segle XVII, tot i que, com vull destacar aquí, ja es començà a perfilar amb nitidesa cap a la fi del segle XVI.

El *Dietari de la Generalitat* de l'any 1603 ofereix uns quants testimonis del capteniment de les tropes de les guardes de Castella a Catalunya. El mes de maig de l'esmentat any, la Diputació del General feia una ambaixada davant del virrei, l'arquebisbe de Tarragona Joan Terés, queixant-se dels danys que causaven les dues companyies de cavalls que, sota comandament de don Gaspar de Guevara, recorrien aleshores l'Empordà.⁴⁵ En concret es denunciava que aquestes tropes no solament s'havien fet mantenir gratuïtament, sinó, cosa que es considerava encara molt pitjor, havien cobrat impositcions il·legals (nous vectigals) als habitants de les poblacions que els havien d'allotjar. La pràctica havia afectat més d'un lloc de senyor, com ara el lloc de Biosca pertanyent a don Bernat Camporrells, el de Segur, lloc de don Miquel de Calders, el de Bellvei, sota el domini de don Francesc d'Aguiló, i el d'Estaràs, pertanyent a Francesc de Vilallonga.⁴⁶

La queixa institucional denunciava al virrei que el comportament d'aquestes tropes vulnerava el capítol de cort 21 de la cort general de Monsó-Barcelona de 1564-1564. Aquest capítol establia que els soldats que actuessin a Catalunya havien d'allotjar-se, allà on fos possible, en castells reials o hostals aptes per a aquesta funció, i que només en cas extrem d'impossibilitat es podien allotjar en cases de particulars. En aquest segon supòsit havien de pagar per la seva manutenció, amb la única excepció dels productes considerats bàsics.⁴⁷ També denunciava la vulneració de constitució 29 de la cort de Monsó de 1552-1553, coneguda com la dels *nous vectigals*, per la qual es prohibia expressament al capità general i a qualsevol oficial de guerra exigir, amb qualsevol motiu o potestat, cap dret o impositció als habitants del Principat.

45. *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, f. 68r-68v.

46. De fet l'ambaixada de la Generalitat es va fer a resultes d'una queixa que li havia presentat abans el braç militar, ja que els allotjaments d'aquestes companyies de cavalleria havien perjudicat sobretot els senyors de viles i vassalls per on havien passat. La queixa del braç militar la van exposar davant el consistori de la Diputació del General, don Miquel de Cruïlles (comte de Montagut), mossèn Bernat Romeu i Magí Grau.

47. *Dietaris de la Generalitat*, vol. V, Trienni 1629-1632, f. 82 v-83 r. Segons un dictamen que l'any 1630 van elaborar conjuntament els assessors i advocats de la Diputació del General i de la ciutat de Barcelona, d'acord amb les generals constitucions de Catalunya, i amb la pràctica, usos i observança, els productes bàsics que la població havia de donar gratuïtament als soldats eren: la sal, el vinagre, el foc, el llit, la taula i el servei.

Pel que fa a la resta els capitans, soldats i gent de guerra havien de pagar tot el que consumissin per al seu sosteniment, així com dels seus cavalls si els tenien, i també per les atzembles que demanessin (aquestes per als bagatges), tot segons els preus comuns, sense que en aquests preus els provincials poguessin fer alteracions o apujar-los en excés. Igualment la gent de guerra tampoc podia prendre, per via directa o indirecta, als provincials en els portals de les ciutats, viles i llocs on es trobessin allotjats, ni en cap altre indret, llenyes, carbó, palles, hortalisses, fruites, virtualles, atzemblem i qualsevol altra cosa de la mena o espècie que es tractés, encara que aquells que les portessin els les volguessin donar voluntàriament.

La Diputació reclamava al virrei la revocació dels procediments realitzats i la reparació dels danys causats pels soldats castellans. El virrei arquebisbe de Tarragona responia que estava al corrent del comportament d'aquells, i que ja havia escrit al rei per tal que li enviés diners per pagar les companyies. El virrei, doncs, donava a entendre que la falta de paga era el motiu que els feia actuar d'aquella forma. Les raons de l'arquebisbe Joan Terés indiquen que la principal causa del comportament d'aquelles tropes era la mateixa que ja hem vist a Castella, és a dir, l'impagament de les soldades. Perquè, com es pot creure, difícilment es pot pensar que, en venir a Catalunya, les companyies de les guardes de Castella s'haguessin de comportar d'una forma diferent a com acostumaven al seu regne d'origen, ni, encara menys, esperar que vinguessin disposades a respectar una legalitat que els era del tot estranya. Si a Castella no eren pagades amb puntualitat, aleshores prenen el que necessitaven per viure a les poblacions que els aposentaven, per la qual cosa, com ha estat dit més amunt, Felip II va haver d'establir una contribució extraordinària per poder pagar-los. Un cop a Catalunya, quan no van ser pagades, també prengueren sense pagar el que necessitaven. Fins i tot van demanar composicions en moneda als habitants dels llocs emulant d'aquesta manera el sistema de contribució que, per mandat reial, satisfien els pobles a Castella.

Al començament d'octubre d'aquell mateix any 1603 la Diputació va tornar a enviar una ambaixada davant del nou virrei, ara el napolità duc de Monteleón, per queixar-se una altra volta, entre altres coses, dels molt «grans y excessius agravis» fets pels soldats a cavall per tot el Principat, i en particular pels que havien comès darrerament a la vila de Sarrià. El consistori va obtenir com a resposta un diplomàtic compromís del duc segons el qual, sempre que es demostrassin els excessos dels soldats, ell se n'ocuparia amb cura.⁴⁸ Per tractar el mateix tema la Diputació encara tornà a enviar una nova ambaixada a mitjan desembre, i la resposta del virrei tornà a ser la mateixa, un compromís de circumstàncies sotmès a l'exigència de la comprovació dels fets.

La no satisfacció de les demandes institucionals de reparació dels greuges comesos pels soldats instà la Generalitat a convocar una junta de braços per tal de tractar el tema. La iniciativa era extraordinària, per bé que no inusual en aquells anys, i ve a demostrar l'extrem de preocupació a què s'havia arribat. De fet es pot considerar que aquesta junta va funcionar simultàniament com un mitjà d'assessorament extern a la institució i com un element de pressió suplementari en la negociació ordinària que la Diputació mantenia amb el lloctinent general.

Pel que fa a la discussió que va tenir lloc en aquella junta de braços, cal dir que aquesta va considerar com una «cosa nova» què els soldats composessin les viles i particulars entre altres extorsions i que, a més, es neguessin a pagar pel seu hostatge i manutenció. Ara bé, malgrat la qualificació dels fets com a novetat s'ha de tenir en compte algun precedent esporàdic en els anys de l'emperador Carles V, tot i que, en aquell cas, els soldats protagonistes de les contrafaccions van ser uns

48. *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, f. 124v.

mercenaris alemanys que l'emperador havia portat com a reforç dels efectius a la frontera del Rosselló.⁴⁹

La junta de braços va delegar el tractament i seguiment de l'afer a un comitè més restringit constituït per membres dels tres estaments, i aquest va refermar la necessitat de fer respectar la constitució dels «nous vectigals». El consell consultor, de fet, no afegia gaire més arguments als que el consistori de la Diputació ja havia esgrimit anteriorment. Certament, tot plegat fa la impressió que la comissió de la junta de braços no tenia intenció d'anar més enllà. Es limitava a recomanar que el consistori enviés algun membre a recollir més informació sobre els excessos, i a deliberar-hi posteriorment mercè a un millor coneixement dels fets. Qualsevol actuació més enèrgica en termes de contrafacció, quedava, doncs, en suspens.⁵⁰

A la pràctica la informació dels fets podia arribar a la Diputació per diferents vies. Podia ser de la mà del braç militar, però també mitjançant les cartes que els jurats i paers de nombroses poblacions enviaven a aquella habitualment. La Diputació també rebia, fins i tot, informació presencial directa de boca dels mateixos afectats. És el cas de la compareixença davant del consistori de fra Antic de Cabrera, feta al principi de gener de 1604. Don Antic de Cabrera, comanador de l'orde de Sant Joan de l'Espluga de Francolí, va explicar als diputats i oïdors que a l'Espluga hi havia aposentada una tropa de cavalls «menjant y bevent dels bens dels pobres y habitants de la dita vila y sens pagar, havent-hy hostals en dita vila, lo que es contra constitucions del present Principat...», per la qual cosa demanava al consistori que activés un procés de dubte contra aquesta contrafacció.⁵¹

A part de la problemàtica de les guardes de Castella, en temps del virrei duc de Monteleón també hi havia la que derivava dels allotjaments de tropes de cavalleria i infanteria, tant les que estaven destacades permanentment com les que només hi transitaven camí d'algun port d'embarcament. És una situació que no deixa de fer-

49. CASALS, *L'emperador i els catalans...*, 151. Es va tractar en concret d'un regiment mercenari de lansquenets alemanys que el rei havia portat amb ell quan tornà d'Alemanya després de la seva elecció i proclamació com a nou emperador. En desembarcar a Castella, aquests soldats van participar en la recuperació de la plaça d'Hondarribia, a la frontera amb França, per a les Províncies Basques. L'any 1524 van ser enviats a Catalunya per reforçar la defensa dels comtats de Rosselló i Cerdanya. De camí cap als comtats va passar per Barcelona cap a la fi del mes d'agost, on la seva presència sembla que no fou ben considerada pels consellers de la ciutat, que així ho van manifestar a l'emperador, per la qual cosa aquest els ordenà continuar el seu camí sense entrar a la ciutat. Un cop allotjats al Rosselló la falta de paga va fer que aquestes tropes es dediquessin a obtenir diners per mitjans diversos (confiscacions de mercaderies, contraban, etc.) que els van enfrontar amb membres de l'estament militar, com ara la comtessa de Palamós i el duc de Cardona, i fins i tot amb la mateixa Diputació del General.

Finalment el seu escàs rendiment militar a la frontera dels comtats va fer que Carles I decidís enviar-los cap a Itàlia l'abril de 1526. Però abans de ser embarcats encara es van dedicar a saquejar i a extorquir els habitants i les autoritats de les poblacions on s'havien d'allotjar entre Girona i la costa empordanesa. Per informar el rei de la situació, la Diputació del General va enviar-li una ambaixada.

50. *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, f. 177v.

51. *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1602-1605, f. 178v.

se present en els *Dietaris de la Diputació del General*. Així, el juliol de 1607, la Diputació feia de nou una ambaixada al virrei pels mateixos motius. Ara, el duc, amb poques excuses, es limitava a contestar, amb un marcat punt d'ironia, que sempre que conegués l'existència d'excessos de la soldadesca els procuraria castigar, com havia fet sempre quan n'havia tingut coneixement, i que satisfaria els agreujats. Tot plegat, una fal·làcia, atès que els excessos sempre havien quedat sense penalització. Encara, afegia, que havia donat ordre de fer crides a totes les poblacions on s'havien allotjat soldats, en les quals es detallaven les obligacions envers els soldats dels habitants dels llocs segons les constitucions de Catalunya:

[...] perquè, per error o ignorància, no ls donassen mes del què per constitucions y capitols de cort ere disposat, refferint en particular alguns càstics fets per excessos fets per capitans y soldats de algunes companyies, sens voler perdonar-los, no obstant ho supplicàs la gent agraviada.⁵²

Tot i que els exemples dels excessos dels soldats comesos per les guardes de Castella destacades a Catalunya són nombrosos, no pas per això es pot considerar que fos un comportament exclusiu de les tropes vingudes de fora de Catalunya. És així que també es registraven casos d'excessos comesos per les companyies dels capitans que reclutaven gent a Catalunya mateix –i, per tant, de composició catalana– en nom i a sou del rei. Trobem, per exemple, el cas de la companyia d'infanteria del capità Moradell que, en el seu trànsit cap al port d'embarcament, a la primavera de 1614, va compondre i maltractar els habitants de les viles i els llocs per on passà. Una conducta que igualment va ser denunciada per la Diputació davant del virrei marquès d'Almazán. Aquest es limità a justificar l'actuació dels soldats dient que en cap cas havia donat ordre al capità Moradell de fer composicions.⁵³ Tanmateix, sí que li havia manat d'allotjar la soldadesca en els llocs on era sabut que s'hi recollien bandolers: «que allí, en pena de son delict, que y fes aposentar dits soldats, menjant allí, i que com és cosa de soldats no se'ls pot tenir axí la mà, y que prest haurien de embarcar per a llevar».⁵⁴ El cas, a més, corrobora la deliberada política virregnal de càstig a les poblacions sospitoses de col·laborar amb els bandolers. I això que encara no som davant de les dragonades en territori d'hegemonia hugonot dels anys de Lluís XIV, ni en els anys de la guerra dels Segadors o de la de Successió, però aquesta pràctica, com es veu, ja tenia antecedents.

52. *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1605-1608, f. 147v.

53. ACA, Consell d'Aragó, lligall 274, 88-271, 156. El capità Vicenç Miquel Moradell era el fill gran d'un cavaller de Barcelona. Va començar a servir de soldat l'any 1597 fins que va ser nomenat capità l'any 1606 i se li donà la corresponent conducta per formar una companyia d'infanteria a Catalunya (va aplegar 200 homes) amb la qual se li va manar de passar a Milà, on hi serví fins que fou llicenciada l'any 1611 per ordre del governador don Pedro de Toledo, marquès de Villafranca. Novament aplegà una altra companyia a Catalunya, precisament la que conduïa la primavera de 1614, i amb la qual també passà a Itàlia per integrar-la en el Terç de la Llombardia en el temps que hi hagué la guerra contra Venècia.

54. *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1611-1614, f. 147v.

Tanmateix des dels darrers mesos del virregnat del duc de Monteleón ja no trobem guardes de Castella a Catalunya, i observem que la persecució de bandolers novament era confiada als cavalls lleugers de Perpinyà. Almenys això és el que mostren els allotjaments que recull el Llibre d'Ordinacions de Sabadell, en el qual hi consta un allotjament de soldats «de Perpinyà» entre gener i març de 1610.⁵⁵ Sembla poc dubtós que efectivament es tractava de la companyia de cavalls lleugers. Aquesta tropa anava acompanyada pel comissari Oliver i sembla que, tot i la càrrega que va suposar el seu allotjament durant dos mesos i mig, aquest es va fer d'acord amb les constitucions de Catalunya, un fet poc freqüent en els allotjaments de les guardes de Castella, les quals habitualment no respectaven les constitucions. Aquest rigorós compliment és una prova significativa que els soldats que es van allotjar a Sabadell, de gener a març de 1610, pertanyien a la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà.

Tot sembla indicar que el mes de maig del mateix any aquests soldats de cavalleria tornaven a ser a Sabadell, on consta que don Pedro Soler, segurament el comissari que els acompanyava, va manar als consellers de la universitat que fessin butlletes d'allotjament per a cinquanta homes. Com en els mesos anteriors aquesta vegada també van ser acomodats a l'hostal en compliment de les constitucions.

Entre els anys 1611 i 1612 Sabadell no va haver d'allotjar soldats, un fet inusual des de feia molts anys. Aquest període coincideix, en bona part, amb els mesos en què va ocupar la lloctinència general Pedro Manrique, bisbe de Tortosa. Com ja va destacar Joan Reglà, aquest virrei es va decantar per la política de les remissions de bandolers a canvi de servir a l'exèrcit, per la qual cosa deixà de banda la seva persecució. Fou un canvi d'estratègia que va tenir notable èxit, ja que entre moltes altres remissions, va aconseguir que en Perot Rocaguinarda i la seva quadrilla s'acollissin al perdó a canvi de servir el rei a Itàlia, el juny de 1611.⁵⁶

Durant el virregnat del marquès d'Almazán (1611-1615) es va reprendre la política de persecució dels bandolers i, amb ella, els allotjaments de les tropes autòctones en funcions de manteniment de l'ordre públic. Cal subratllar que des d'un principi el marquès es va manifestar molt crític amb les remissions fetes pel seu predecessor, el bisbe de Tortosa Pedro Manrique, especialment amb la del famós bandoler Rocaguinarda. Almazán considerava una generositat excessiva perdonar un personatge que als seus ulls no s'ho mereixia, i que, a més, era contraproduent per tal com afavoria la proliferació de bandolers:

[...] pues antes (se puede decir) era el sólo con sus aliados, y después han nacido y pululado tantos que tomando ocasión de la clemencia que se usó

55. J. ABAD, *La vila de Sabadell davant la guerra patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*, Sabadell, Arxiu Històric de Sabadell, 2003, 61-63. Aquest autor extreu la informació de la següent font: *Ordinacions de la Universitat de la Vila i Terme de Sabadell, segle XVI*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1968, 231-245.

56. J. REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, Teide, 1956, 125. Sobre les modificacions en el sistema penal per aprofitar la mà d'obra en galeres i guerra, n'ha parlat Núria Sales. Per exemple, s'atura l'aplicació de la pena de mort i se substitueix per la de galiots de galeres.

con Guinarda (tras haber cometido los insultos que se sabe) publican se hará con ellos lo mismo, cada y cuando lo pidan.⁵⁷

L'octubre de 1611, en compliment de les ordres del rei, el marquès d'Almazán va desplaçar de la frontera dels comtats de Rosselló i Cerdanya una força militar composta per trenta infants i dotze genets. Els genets sens dubte havien de ser de la companyia de cavalls lleugers de Perpinyà, que aleshores era la única unitat militar de cavalleria en servei a la frontera.⁵⁸ Segurament també es tractava dels soldats que van ser allotjats, d'acord amb la patent del virrei i sense incidents, en els hostals de la vila de Sabadell l'octubre de 1613. I també dels soldats de cavalleria del comissari Sebastià Torrent que hi van ser allotjats el desembre de 1614. En aquesta darrera ocasió es va produir un greu incident, ja que el comissari no portava cap patent del virrei i va procedir a aposentar els soldats sense ni tan sols admetre, com era preceptiu, la intervenció del procurador reial a la vila per fer-ho.⁵⁹ Com permet veure aquest cas de Sabadell, hom pot comprovar que, sovint, només la història local permet detectar aquesta vida militar soterrada que va viure Catalunya força abans de la guerra dels Segadors.

La tercera ocasió en què van tornar a ser destacades a Catalunya companyies de les guardes castellanes va tenir lloc a l'abril de 1615, quan el duc d'Albuquerque va ser nomenat nou virrei de Catalunya, i va demanar, per venir a servir l'ofici i poder actuar contundentment contra els bandolers, dues companyies de les guar-

57. TORRES, *Els bandolers...*, 177.

58. ELLIOTT, *La revolta catalana...* La font esmentada per aquest autor és: Arxiu Arxidiocesà de Tarragona, Concili Provincial, 1613, llibre 27, f. 141v. Carta del marquès d'Almazán al Concili Provincial Tarraconense.

La mateixa qüestió es tracta a: *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1611-1614, f. 238v. En concret consta que l'octubre de 1612 la Diputació, aconsellada per una setzena sorgida d'una Junta de Braços convocada a aquest efecte, va considerar l'oportunitat de fer lleves per tot Catalunya, tant en els llocs de jurisdicció reial com en els de senyors laics i eclesiàstics, per fer front als bandolers que infestaven Catalunya. A resultes d'aquesta iniciativa de la Diputació el rei va decidir destinar 10 cavalls i 30 infants dels que tenia a sou a Catalunya (se suposa que dels que tenia a la frontera de Perpinyà) amb aquell mateix objectiu; aquestes tropes havien de ser pagades amb diners dels que restaven en poder de la Diputació del servei de corts de 1599. Els soldats que el rei aportava costarien en concepte de pagues mensuals 300 lliures.

59. ABAD, *La vila de Sabadell...*, 65-68. A part d'aquesta actuació ja prou irregular, el comissari va fer prendre el conseller en cap i el conseller terç de la vila, i fins i tot el mateix procurador reial, als qui va imposar una pena de 500 ducats que havien de satisfer compareixent en persona davant el virrei, que llavors es trobava a la vila de Sant Cugat del Vallès. Una actuació la del comissari Torrent que, lògicament, va trobar fora de mida el consell de la universitat sabadellenca, que, indignat pel procediment de l'oficial reial, tot seguit va enviar a defensar els seus interessos davant el virrei a l'advocat Joan Feu. Malauradament les fonts no permeten saber el desenllaç d'aquest afer tot i que sembla que les gestions de la Universitat de Sabadell degueren aconseguir alguna cosa perquè, quan al setembre de 1615 el comissari Torrent tornà a Sabadell amb més soldats, aleshores l'allotjament es va fer amb les formalitats habituals, començant per la presentació de la patent corresponent expedida pel lloctinent general.

des de Castella, a més d'una d'arcabussers.⁶⁰ A diferència dels anys de la primera dècada del segle, en què van ser pagades amb diners del donatiu de les corts de 1599, en aquesta ocasió ho van ser amb diners que va proveir el Consell d'Aragó, en concret 8.000 ducats per enviar i pagar els soldats.⁶¹ La suma, pel fet de ser aportada pel Consell d'Aragó, es pot suposar que procedia d'alguna de les batllies amb recursos sobrants dels regnes de la Corona d'Aragó, que era d'on obtenia els recursos financers aquest consell.⁶²

Una altra diferència envers les ocasions anteriors era que, ara, les tropes castellanques es consideraven un reforç de les tropes de cavalls lleugers de Perpinyà, de manera que les unes i les altres havien d'actuar conjuntament.⁶³

En aquests anys del principi del segle XVII també es pot veure que, a causa de les opinions mantingudes des de Catalunya per persones com ara l'anterior virrei el marquès d'Almazán, a la cort hi havia prosperat un estat de desconfiança en les possibilitats de controlar el bandolerisme a Catalunya usant solament les forces del mateix territori. A més, aquestes eren sospitoses de simpatitzar i encobrir els bandolers, per la qual cosa el marquès plantejava obertament la necessitat d'enviar forces de reforç vingudes de fora per a un tractament eficaç del problema:

[...] sin gente forastera es imposible tener limpia la Provincia [...] que siendo todos naturales no se muerden, unos por conocimientos y amistades, otros temiendo no los maten [...] otras veces (porque) se hacen banderizos y no persiguen sino al de contrario bando.⁶⁴

Tanmateix, al costat dels virreis estrangers també hi va haver oficials reials catalans, com ara el governador de Catalunya don Jeroni d'Argensola, que es van

60. Malgrat tot, l'enviament d'aquestes forces va tardar a fer-se efectiu més del que desitjava el virrei duc d'Albuquerque, ja que a la fi d'agost de 1615 ell, juntament amb el vicecanceller d'Aragó Andreu Roig, suplicaven en un memorial a Felip III que entressin a Catalunya, ja que el duc tenia previst marxar cap a Catalunya al principi de setembre. Pel que fa als arcabussers el rei va donar ordres per tal que fossin els d'una de les companyies d'infanteria de la frontera dels comtats.

61. En aquest enviament de les guardes de Castella, el Consell de Guerra havia de donar les ordres pertinents perquè les tropes es prepararessin i estiguessin a punt per sortir cap a Catalunya, així com també havia de fer els nomenaments de capitans. Però resultà que al maig de 1616 encara no havia fet res, i per això el Consell d'Aragó, que ja tenia a punt els diners necessaris per al trasllat i paga dels soldats, es queixà al rei per la passivitat del Consell de Guerra. ACA, Consell d'Aragó, lligall 270, núm. 62.

62. Com és sabut, habitualment la Batllia de Catalunya no arribava a cobrir totes les despeses de la corona al Principat i comtats, per la qual cosa, quan feia falta, el Consell d'Aragó utilitzava recursos sobrants de la Batllia de València, així, per exemple, per a la paga del sou del virrei.

63. SERRA I VILARÓ (prev.), *Persecució dels bandolers de Catalunya (any 1616). Text i notes històriques*, Barcelona, Biblioteca Balmes (extret de l'Anuari de l'Oficina Romànica de 1931), 1932. Aquest autor afirma que el duc d'Albuquerque va venir amb dues companyies de les guardes de Castella, i que un cop a Catalunya van actuar junt amb la guàrdia de Perpinyà (la companyia de cavalls lleugers) i dues companyies d'infanteria també de Perpinyà.

64. TORRES, *Els bandolers...*, 178.

manifestar davant del Consell d'Aragó, contraris a l'ús de forces naturals catalanes en la persecució de bandolers.⁶⁵ Jeroni d'Argensola creia que normalment estaven massa implicades –potser sigui més adequat dir *complicades*– amb els bàndols que havien de perseguir.⁶⁶

Fos per pressió d'uns o per pressió dels altres, aquesta forma de considerar l'afer va acabar tenint influència efectiva a la cort, tal com ho expressava el mateix Consell d'Aragó l'any 1615: «[...] pues la experiencia ha mostrado que con solas las fuerças naturales del Principado ser imposible poner en perfection sus cosas».⁶⁷ És a dir, des de la cort es considerava que aquestes forces catalanes –inclosos els cavalls lleugers de Perpinyà– no eren suficients, ni adequades, per mantenir a ratlla el fenomen bandoler. De fet, això reforçava l'opinió d'alguns virreis anteriors, com ara el marquès de Tarifa, el qual ja d'ençà de mitjan segle XVI, havia considerat les tropes autòctones sospitoses de connivència, tebior i parcialitat amb els bandolers que havien de perseguir.

Fins i tot la mateixa Diputació del General reconeixia implícitament la parcialitat de les forces locals. Ho va fer l'any 1612 quan, en proposar al virrei marquès d'Almazán la formació, sota la seva supervisió, d'una força de soldats que haurien d'aportar les universitats i els barons per fer front als bandolers, aquella contemplava la divisió de les tropes en dos sectors d'operacions, el de llevant i el de ponent. I per garantir al màxim llur imparcialitat els dos contingents s'havien d'intercanviar periòdicament de sector.⁶⁸ Era una mesura de prevenció que certament demostra

65. CARRIÓ, *Catalunya en l'estructura militar*... Don Jeroni d'Argensola pertanyia al sector de la petita noblesa de Catalunya que va servir la corona en diversos oficis militars al llarg d'una dilatada carrera de servei d'armes que va iniciar com a capità reclutador. Efectivament, abans de ser nomenat, l'any 1585, alcaid dels Alfacs de Tortosa don Jeroni havia aplegat una companyia d'infanteria a Catalunya amb patent de capità donada pel rei, amb la qual va anar a servir a Flandes. En tornar va ser nomenat governador dels comtats l'any 1604, per promoció del seu titular don Joan de Queralt a la governació de Catalunya, ofici que va servir fins al 1611. Aleshores va ser promocionat ell mateix a la governació de Catalunya quan aquest ofici també va ser deixat vacant per don Joan de Queralt. Aquests cavallers que havien fet carrera de soldats servint les armes del rei a altres territoris de la Monarquia Hispànica a Europa, ja fos a Itàlia o a Flandes, quan retornaven a Catalunya eren premiats amb oficis relacionats amb l'ordre públic, per als quals, com a mèrit es requeria l'experiència militar, així, per exemple, amb un ofici de veguer, i fins i tot altres de rang superior, com eren la governació del Principat o bé la dels comtats. A més d'aquest de don Jeroni d'Argensola, a la meua tesi doctoral en donava més exemples.

66. ACA, Consell d'Aragó, lligall 269, 15. Consulta del Consell d'Aragó de 4 d'octubre de 1612.

67. ACA, Consell d'Aragó, lligall 269, 18. Consulta del Consell d'Aragó de 25 d'abril de 1615.

68. *Dietaris de la Generalitat*, vol. III, Trienni 1609-1612, f. 225r i s. A causa de l'efervescència del bandolerisme, tant el braç militar com la ciutat de Barcelona van instar, el febrer de 1612, la Generalitat perquè prengué mesures extraordinàries per fer-hi front, i evitar així els danys a particulars, viles i a la mateixa Diputació del General. Per això la Diputació va convocar una junta de braços que va resoldre formar una divuitena, en la qual es van prendre unes mesures que van ser recollides en uns *Apuntaments per la expulsió dels lladres*. Es va proposar així el nomenament, per part dels diputats, de quatre persones de «qualitat» adequades per recórrer Catalunya en quatre districtes a fi i efecte de fer lleva de soldats. Per aconseguir l'efectivitat en la repressió dels malfactors es preveia, a més, que cada companyia de soldats havia de ser acom-

com, més enllà de cap altra justificació pràctica, la mateixa Diputació del General no tenia cap confiança en la imparcialitat de les forces locals. Si eren deixades massa temps a la mateixa zona, es temia que aquelles podien entrar en connivència amb els bandolers. D'altra banda, cal ressaltar que es tractava d'una iniciativa de la Diputació del General que, en l'àmbit de l'ordre públic, s'hauria pogut equiparar a les actuacions que la institució ja havia portat a terme en altres ocasions per a la defensa militar del territori en cas de guerra.⁶⁹

Com ha estat indicat més amunt, en els anys del virregnat del duc d'Albuquerque (abril de 1616 - abril de 1619), van ser enviades a Catalunya dues companyies de les guardes de Castella, després d'anys de no ser-hi presents. Es tractava d'una mesura que, des de la cort, s'havia jutjat del tot necessària per acarar amb energia el problema del bandolerisme, que tant s'havia descontrolat en els darrers temps de l'anterior virrei duc d'Almazán. De la seva arribada i actuació inicial en tenim un testimoni excepcional en el manuscrit que va estudiar Serra i Vilaró.⁷⁰ En aquesta ocasió les companyies de les guardes van entrar a Aragó el 23 de maig, on van ser rebudes pel comissari don Basco de Cabrera, que les va conduir fins a la ratlla de Catalunya, on, al seu torn, foren rebudes pel comissari don Gaspar de Balboa, cavaller de Castella natural de Cuéllar. D'allà, el 30 de maig, es dirigiren a Cervera, lloc on van ser reformades de llances ginetes i arcabussos, amb «espaldar» i «gola», ja que la resta de l'armament i proteccions pesades que portaven no els havia de servir en aquesta ocasió. A continuació les dues companyies de les guardes es van dividir en quatre unitats que van ser repartides pel territori. A més, per facilitar la seva mobilitat i ajudar-les a identificar els bandolers, va

panyada per un doctor del Reial Consell que havia d'alçar totes les regalies per facilitar la persecució i captura dels bandolers.

Aquest projecte de la Diputació va agradar al rei, que es va comprometre a destinar-hi 10 cavalls i 30 infants dels que ja tenia a sou al Principat, això sí, que haurien de rebre la seva paga (300 lliures mensuals en total) dels diners que la Diputació proveiria del que recaptava per al servei de corts de 1599.

Malgrat tot, finalment, la iniciativa va ser acollida amb tebior per l'estament militar, ja que, el gener de 1613, els diputats van haver de fer una ambaixada davant aquest estament per demanar-los que fessin les llevs de soldats, la qual cosa demostra que la iniciativa no estava donant fruits entre la noblesa. En canvi, qui sí que va acollir la iniciativa amb entusiasme va ser la ciutat de Barcelona, sobretot perquè el seu comerç estava molt afectat pel bandolerisme, de manera que va fer una lleva inicial de 26 soldats, i l'octubre de 1613 va resoldre tenir a punt 500 homes més dels col·legis i confraries de la ciutat, comandats per 50 deseners i 10 cinquanteners, els quals havien d'acudir a la crida del virrei quan fos necessari per perseguir lladres i bandolers. Sens dubte, la Diputació del General també tenia interès a tirar endavant aquesta iniciativa, que des d'un punt de vista constitucional li esqueia de prendre per preservar el cobrament dels drets del general afectats per l'impacte dels bandolers sobre el comerç.

69. En aquest sentit les que havia pres a la fi del segle XVI per fer front als intents d'invasió francesa, entre les quals hi ha la de vendre armes del seu propi arsenal a les poblacions que li ho van demanar, i fins i tot la lleva de tropes.

A més hauria estat una iniciativa semblant a la creació de la Guardia del Reino a Aragó per part de la Diputació d'aquell regne l'any 1568, amb el mateix objectiu de fer front al bandolerisme amb forces locals.

70. SERRA I VILARÓ, *Persecució dels bandolers...*

ser assignat a cadascuna d'elles un comissari natural català. Així, per exemple, don Aleix de Marimon, aleshores governador del Principat, va ser adjuntat a la companyia del comptador Baltasar de Torices, que operava amb base a Cervera, i l'algtzir ordinarí Miquel Joan de Montrodon ho fou a la del comptador Rueda de Velasco.

Com ja va indicar J. H. Elliott, l'enviament d'aquestes tropes a Catalunya plantejava a alguns ministres de la cort de Madrid dubtes sobre quina podia ser la reacció dels catalans a la presència d'aquest contingent foraster. Uns dubtes que posaven de manifest el mal record que havien deixat els allotjaments del darrer contingent de les guardes de Castella a Catalunya, en temps del duc de Monteleón. No obstant això, aquells van ser aclarits pel vicecanceller del Consell d'Aragó don Andreu Roig, el qual estava convençut que, en les circumstàncies d'aleshores, en què el fenomen bandoler era molt virulent, els catalans acceptarien de bon grat l'allotjament dels soldats, àdhuc els de l'estament popular, que com ell mateix recordava era el que n'havia de suportar tot el pes damunt les seves espatlles, pel fet de no estar exempt d'allotjaments:

[...] en este caso y ocasión no hay que temer ni recelar así porque comúnmente la gente popular, que es la que padece la incomodidad y trabajos que causan los alojamientos de los soldados, está tan afligida y deseosa del remedio que no sólo no mostrará sentimiento, sino por lo contrario mucho contento, ayudando y favoreciendo la comodidad y asistencia de dichos soldados y alojamiento de ellos, como aún porque de esto tenemos experiencia del tiempo del duque de Maqueda.⁷¹

Amb tot, Serra Vilaró afirmava que aquestes companyies de les guardes van ser enviades «a petició de les autoritats que estaven directament al servei de la cort de Madrid, i contra la voluntat de les genuïnes autoritats de la terra».⁷² De fet, la presència i actuació de les dues companyies de les guardes de Castella arribades en els primers mesos del virregnat del duc d'Alburquerque (juliol de 1616) no van ser ben considerades per molts barons laics i eclesiàstics, que veien com aquelles tropes s'allotjaven en llocs de la seva jurisdicció i causaven greus perjudicis econòmics entre els seus vassalls. Normalment prenen per la força, més del que les constitucions de Catalunya els donaven dret, i, per tant, empobrien les comunitats que els havien d'allotjar. Igualment, l'experiència demostrava que aquells soldats moltes vegades cobraven composicions il·legals, les quals eren un espoli directe i considerable als vilatans.

A més de les càrregues imponderables sobre la població, l'actuació de les guardes de Castella podia donar lloc a conflictes de jurisdicció amb la Capitania General, per la intervenció d'aquesta sobre els provincials quan eren detinguts pels soldats. Això va passar a Sitges, una baronia sota la jurisdicció del capítol de la Seu de Barcelona, on s'hi va allotjar una companyia d'aquelles guardes. Al principi de

71. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, 110-111. Font esmentada per l'autor: ACA, Consell d'Aragó, lligall 269, 18. Carta de don Andreu Roig al rei, de 26 de juliol de 1615.

72. SERRA I VILARÓ, *Persecució dels bandolers...* Nota a peu de pàgina núm. 9.

desembre de 1616 tenia lloc una topada entre els soldats de la companyia de cavalls i els homes de la Unió d'aquelles contrades, aquests últims sota comandament del sotsbatlle de Sitges, a qui els soldats van detenir. En l'enfrontament, els de la Unió van oferir resistència, i fins i tot van arribar a disparar els seus arcabussos, amb el lamentable resultat de la mort de l'alferes de la companyia de les guardes i un soldat ferit.

Per investigar l'afer i fer justícia el capítol de la Seu de Barcelona envià a Sitges dos dels seus capitulars i el seu procurador, Joan Baptista Baró. Per la seva part, el virrei duc d'Alburquerque hi envià el doctor Nadal de Prats, que era jutge de reclams de la Capitania General, acompanyat dels seus corresponents oficials. El doctor Nadal, tot just arribat a Sitges, va fer prendre el procurador enviat pel capítol de la Seu i el va fer tancar en el castell de la vila, a més d'imposar-li una multa de 2.000 ducats. Per tot plegat el capítol de la Seu barcelonina es va queixar immediatament a la Diputació del General. El capítol denunciava aquest procediment de l'oficial de la Capitania General contra la seva jurisdicció, atès que vulnerava les constitucions de Catalunya. Els diputats, en una ambaixada al virrei, li demanaven la reparació dels greuges comesos, i aprofitaven l'avinentesa per recordar-li els danys i contrafurs que comportaven els allotjaments, tal com s'estaven fent darre-rament a altres llocs com, per exemple, les baronies de Gavà i Castelldefels:

E, axí mateix, tenen entès com los soldats que se alojan per Cathalunya fan als provincials molts agravis y perjudicis, compellint-los en fer-los donar a menjar de totes les coses que.ls done de gust y.ls appar. Y si dits provincials com consenten a llur voluntat, y no.ls donen molt més del que de dret y per constitucions de aquest Principat estan obligats, los fan notables vexacions y agravis. Y com ditas cosas sian en violació de les constitucions de aquest Principat y.s pugan seguir d'ellas molts danys irreparables [...], y que de ací al devant no se excedesca al que per constitucions los està permès.⁷³

La resposta del duc d'Alburquerque va ser taxativa, i en la línia autoritària de no fer concessions a les lleis de la terra per tots coneguda, sense admetre en cap moment l'existència d'una contrafacció en els fets de Sitges; al contrari:

Y que com a capità general –digué–, no havia menester a ningú per fer lo que li appar se deu fer, que al que le duele la muela, com diu lo refrany, se la guita [sic] luego.

Com ja era habitual amb els virreis a propòsit dels problemes pels allotjaments, es limità a dir que, si li presentaven informacions pertinents sobre on es produïen els abusos, ell manaria castigar qui correspongués, tot i que, al mateix temps, deixava prou clar que, per ell, el primer era el manteniment de l'ordre públic, cosa que posava per davant del respecte a les constitucions sense cap problema, ja que

73. *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1614-1617, f. 247 r.

els soldats havien vingut des de Castella per aconseguir, precisament, el manteniment de l'ordre públic a Catalunya:

Que son desig –deien els responsables de l'ambaixada consistorial als diputats tot repetint paraules del virrei– no és sinó que la terra estiga ab molta pau y quietut, y que los soldats estavan per la terra per servir a sa magestat y ajudar als poblats en ella en la persecució dels malfactors.⁷⁴

No obstant la poca consideració del virrei per les lleis de Catalunya, els diputats van recordar-li en una segona ambaixada que, per una constitució de Carles V de 1529, el capità general només tenia sobre els provincials no estipendiariis la jurisdicció que li permetia el dret comú, de manera que, era per la via civil i no per la militar que li corresponia fer justícia en l'afer de l'empresonament del sotsbatlle de Sitges. La Diputació denunciava, doncs, la pretensió del lloctinent d'actuar en qualitat de capità general sobre la població civil.

La mediació del bisbe de Barcelona va permetre que el capítol de la Seu barcelonina recuperés la seva jurisdicció sobre els fets de Sitges, per bé que els culpables de la mort de l'alferes van poder refugiar-se en llocs on el capítol no hi tenia jurisdicció. El capítol va demanar al virrei duc d'Alburquerque que donés comissió secreta a una persona que li suggeririen per tal que pogués detenir els culpables. El virrei, però, no volgué pas renunciar a la seva potestat com a capità general i va enviar a Sitges les dues companyies de cavalls de les guardes, amb ordre d'enderrocar les cases dels culpables. El capítol encara intentà impedir-ho enviant a la vila un notari i un procurador fiscal, per tal que requerissin l'oficial militar encarregat de fer complir les ordres del virrei. Tanmateix aquesta iniciativa del capítol no reeixí, i va caldre novament la mediació del bisbe de Barcelona, qui finalment va aconseguir que el duc d'Alburquerque reduís l'enderroc de Sitges a una casa, en concret la del sotsbatlle que el jutge de la capitania havia fet empresonar com a principal culpable. Els fets de Sitges no foren aïllats, ja que en aquelles mateixes dates els oficials de la capitania també havien fet semblants procediments per enderrocar cases a Vilafranca del Penedès.

Unes actuacions com aquestes, protagonitzades tant pels soldats com pels oficials de la capitania general, van continuar constituint motiu de queixa per part de la Diputació del General. En les queixes hi havia dues raons de preocupació. D'una banda, els danys materials que aquesta mena de fets provocaven i, de l'altra, la violació flagrant que implicaven de totes les normes i els procediments legals establerts per les constitucions de Catalunya. En aquest sentit s'expressava, per exemple, el diputat militar don Alexandre d'Alentorn, senyor de Serós, en la reunió del consistori que va tenir lloc cap a la fi de març de 1617:

[...] en la prossecució de anar com van totes les companyias y gent que aportan sots nom pe[r] sercar factors sens ordre ni provisions de la Real Audiència, firmat del canceller o regent, devorant quant troban per les

74. *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1614-1617, f. 247 v.

cases, causant danys irreparables, composant arreu; y senyaladament, manant llevar y revocar les comissions fetes tant a don Francisco de Attiença [el capità que comandava les dues companyies de les guardes de Castella] com a altres qualsevol estrangers incapaces de tenir offici algú de jurisdicció, en comissions per les pròpies patents que dexen per les cases a on ex/e/cuten lo que ls appar sens provisió de jutge ni firma de dits canceller o regent.⁷⁵

Fins passat el virregnat del duc d'Albuquerque, a la fi del 1626, i ja en el regnat de Felip IV, no es troben noves referències de l'arribada a Catalunya de companyies de les guardes de Castella. En aquesta ocasió van venir a càrrec de don Fradrique Enríquez.⁷⁶ Com en les altres ocasions, aleshores, també eren enviades per tal de participar en la persecució de bandolers. Tanmateix, en aquesta darrera etapa, ja no vingueren solament amb aquesta única finalitat, sinó també per reforçar els contingents militars hispànics de la frontera amb França, una necessitat deguda a l'esclat de les hostilitats entre Felip IV i Lluís XIII per la guerra de Mantua (1629).⁷⁷ Aquestes circumstàncies van fer que la corona enviés a Catalunya catorze companyies de les guardes velles de Castella, que representaven la totalitat de les seves unitats en aquell regne, sota comandament del baró de Bativila.⁷⁸

Aquestes companyies sumaven vora 700 homes entre oficials i soldats i, en principi, no havien de suposar una càrrega econòmica, tant perquè la seva paga havia de ser satisfeta amb diners que venien de Castella com, sobretot, perquè el seu manteniment, és a dir, les vitualles i els farratges, en teoria havien d'anar a

75. *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1614-1617, f. 292 r.

76. J. L. BARRIO, «Don Fradrique Enríquez de Luján, Consejero de Guerra durante el reinado de Felipe IV», *Militaria, Revista de cultura militar* 17, 2003, 75-87. Era un hidalgo madrileny emparentat amb la família dels Almiralls de Castella, que va ser membre del Consell de Guerra durant el regnat de Felip IV, així com també del Consell i Cambra d'Índies. Va ser capità de llances a Espanya i d'ordenances a Itàlia, on també va ser castellà de Milà. Des del 1619 era cavaller de l'orde d'Alcàntara per concessió de Felip III.

77. *Dietaris de la Generalitat*, vol. IV, Trienni 1632-1635, f. 159r-160. Aquestes unitats van continuar essent utilitzades almenys fins a la detenció i execució d'en Joan de Serrallonga (1634) en la persecució i repressió del bandolerisme, com dona fe l'anotació del divendres 10 de març de 1634, en què la Diputació envià una ambaixada davant el virrei duc de Cardona per queixar-se de l'actuació del capità de cavalls Diego de Brisuela, que amb la seva companyia va tapiar la casa del batlle de Sant Boi, així com la de Miquel Pallarols, de la qual s'endugueren moltes càrregues de vi, i des de les finestres de la qual van llençar tota la roba que hi havia i també s'emportaren moltes quarteres d'ordi i civada. El capità també va fer crides públiques prohibint que ningú gosés acostar-se a les cases tapiades. Unes accions que deien realitzar en compliment de les ordres rebudes del lloctinent general el duc de Cardona, probablement relacionades amb la persecució de bandolers.

78. MARTÍNEZ RUIZ, «La difícil supervivencia...». Segons aquest autor aquest era el nombre habitual de companyies que hi havia en servei a Castella a la dècada de 1580. Per la mateixa època n'hi havia dues a Navarra. Podem pensar que aquest nombre d'unitats per territori no va variar gaire al llarg del temps.

càrrec del pressupost de les mateixes companyies, sufragades igualment amb diners castellans.⁷⁹

No obstant això, la realitat va ser força diferent, ja que per falta de paga aquestes tropes van acabar causant perjudicis econòmics i danys als habitants de les poblacions que els van haver d'allotjar. Ara bé, s'ha de tenir en compte que aquesta situació no fou exclusiva de Catalunya, ja que també es produïa a Aragó, el regne de trànsit en el seu desplaçament des de Castella fins a Catalunya. És així que a l'octubre de 1629, quan les catorze companyies de les guardes eren a punt d'arribar a la ratlla de Castella amb Aragó, don Fernando de Borja, virrei del regne aragonès, escrivia a Felip IV per informar-lo que ja havia enviat els comissaris perquè guessin les companyies en trànsit pel regne, i per demanar-li que ordenés al virrei de Catalunya, aleshores el duc de Feria, que fes el mateix per rebre les tropes a la ratlla amb el Principat, tot plegat amb l'evident intenció d'evitar, o almenys minimitzar, les molèsties que podien ocasionar a Aragó l'allotjament d'aquestes tropes si s'endarreriria la seva entrada a Catalunya. Una prevenció que no era sobrera, atès que els allotjaments perllongats de tropes en trànsit podien crear una situació veritablement incòmoda a qualsevol lloc. És exactament el que havia passat feia poc, quan una companyia d'infanteria castellana que havia hagut de ser allotjada durant dos mesos a Aragó havia estat un flagell «en gran daño de los lugares y del servicio de VMd», tal com el mateix virrei don Fernando de Borja recordava al rei.⁸⁰

Com he mostrat al llarg d'aquest article, abans de la guerra dels Segadors hi ha bastants indicis que permeten afirmar que, sobre Catalunya en particular, però també sobre el conjunt de la Corona d'Aragó, hi va haver una política militar hispànica. Tanmateix les institucions pròpies a penes permeten observar integralment aquesta política, i tan sols en permeten veure aspectes molt parcials. Només en comptades ocasions, una d'elles la de les torbacions aragoneses de la darrerria del segle XVI, ens demostren esforços militars contra la dissidència política, que en aquest cas foren per a Catalunya només una amenaça, però una amenaça amb conseqüències efectives, com ha verificat Perez Latre.⁸¹

A Catalunya en concret, l'ordre públic amb connotacions polítiques fou el veritable motor d'aquestes intervencions militars de la monarquia, acompanyat al mateix temps per l'augment de la desconfiança envers les tropes autòctones, tant si es tractava de les capitaniaes extraordinàries com de les unions de sometents.

Ara bé, les guardes de Castella, amb els seus allotjaments –que mereixerien capítol propi–, en cap cas no foren l'únic aspecte d'aquest intervencionisme de la monarquia a Catalunya, al costat del qual caldria tenir en compte, si més no, les fortificacions i la política de galeres, de manera semblant a com s'ha tingut en

79. ACA, Consell d'Aragó, lligall 232, 26. Segons una «Relación de la Infanteria y Cavalleria que pareció en la muestra general que se tomo en 7 de março 1636 en la frontera de Perpp.an», en aquells moments hi havia també 14 companyies de les guardes de Castella, que eren en total 666 homes (74 oficials i 592 soldats).

80. ACA, Consell d'Aragó, lligall 276, 35; Carta del virrei d'Aragó, don Fernando de Borja, al rei, de 23 d'octubre de 1629.

81. PÉREZ LATRE, *Entre el rei...*, 207.

compte per a la fiscalitat.⁸² Finalment, cal considerar que, en un futur, la verificació d'aquesta política hauria d'anar acompanyada d'una anàlisi més àmplia en termes de Corona d'Aragó, i igualment seria profitós intentar aclarir si la monarquia actuava a través d'un mer empirisme, o bé si havia començat a elaborar, ja abans del comte duc d'Olivares i de la crisi del segle XVII, una pràctica militar amb supòsits polítics territorials.

82. E. SERRA, «Constitucions i redreç: Corts de Monsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Monsó» (1585), *Actes del Congrés Internacional «Felipe II y el Mediterráneo»*, Barcelona, Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, 1999, vol III, 159-190. Com aquesta autora va assenyalar, hi va haver altres fórmules fiscals relacionades amb qüestions militars i d'ordre públic com els allotjaments, les mobilitzacions, els bagatges, la tala de fusta i els enderrocs de cases, els quals van ser un pes fiscal de força més importància que no el donatiu de corts. Caldria afegir-hi encara les fortificacions.